

B.2. SZÖVEGTANOK

A szövegtan tematikával kapcsolatban az alábbiakban egyrészt TOLCSVAI NAGY GÁBOR tanulmányát közöljük, amely a szövegtan kialakulásáról ad informatív történeti áttekintést, másrészt DOMONKOSI ÁGNESÉ, amely a szemiotikai textológia elméleti keretében értelmezett organizációtípusokhoz tartalmaz kritikai megjegyzéseket.

A SZÖVEGTAN KIALAKULÁSA (TUDOMÁNYTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS)*

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

Ha egy tudományág történetéről esik szó mégoly röviden is, a kiindulópont többnyire ama tudományágnak és témájának a meghatározása. Mivel azonban történeti jelenségről van szó, a leíró definíció idővonatkozás nélkül csak korlátozott érvényű. Ez tapasztalható alább is: a szövegtan önmagát határozza meg történetének bármilyen nézőpontú vázolásával, még akkor is, ha e vázlat szükségképpen narratív jellegű.

Az itt olvasható tudománytörténeti áttekintés szükségképpen vázlatos. Bár a szövegtannak csak néhány évtizedes múltja van, szakirodalma annál nagyobb. Ezért csak a legjelentősebb irányzatokat lehet itt megemlíteni, azoknak is elsősorban a lényegi összetevőit, s azok összefüggésében a hazai szövegtani kutatások kialakulását vázolni. Ennek következtében számos szövegtani mű, kategória és módszer nem említettik. A szövegtan történetére, különböző szakaszaira, irányaira lásd E. GÜLICH – W. RAIBLE: 1977., H. RIESER: 1978., BÓKAY A.: 1979., R.-A. de BEAUGRANDE – W. U. DRESSLER: 1981. 15–31, T. A. van DIJK: 1985., W. HEINEMANN – D. VIEHWEGER: 1991. 19–82, H. VATER: 1991. 16–25, MÁTÉ J.: 1991., KOCSÁNY P.: 1996., valamint a Szemiotikai szövegtan ismertetéseit, bibliográfiáit, repertóriumait. A szövegtan rövid története miatt például HEINEMANN – VIEHWEGER (1991.) inkább a szövegleíró modellek tipológiáját állítja fel, és abban jelez történeti folyamatokat (máig az egyik legalaposabb összefoglalást adva). A szövegtan mintegy három évtizedes története valóban egymás mellett működő irányzatok részben diszkurzív (egymást megszólító és egymásnak válaszoló), részben monologikus históriája.

A szöveggel való foglalatosság kezdetét a kézikönyvek általában mintegy kétezer évvel ezelőtre teszik (vö. de BEAUGRANDE – DRESSLER: 1981. 15 kk., van DIJK: 1985., BALÁZS J.: 1985., KOCSÁNY P.: 1989. 26, BENCZE L.: 1996.). Nem is ok nélkül, hiszen a retorika (a szónoklás tudománya), a stilisztika (a stílus tana) és a filológia (a szöveg helyreállításának tudománya) egyaránt ókori eredetű, s természetesen ide sorolható a hermeneutika (a megértés tudománya) is, illetve általában a filozófia, hiszen a PLATÓN és ARISZTOTELESZ által tárgyalt nyelvi kérdések egy jó része nem pusztán a nyelvtanra irányult, hanem a szöveg általi megértetésre és a megértésre.

Az ókori „szövegtudományok” a középkor során s később is fennmaradtak, sőt tovább bővültek az irodalomtudománnyal, a történettudománnyal, majd a 18. század után egy sor olyan szaktudománnyal, amelyek valamilyen formában szövegekkel foglalkoztak. E megközelítéseknek azonban egyike sem tekinthető szövegtannak, hiszen a szöveget (a

szövegeket) nem önmagáért, a szöveg általános vagy egyedi jellemzőinek a feltárásáért vizsgálták, hanem valamilyen más, bár a szövegtől egyáltalán nem független szempontból.

A 18. században fokozatosan önállósuló, önmagát megfogalmazó és elhatároló nyelvtudomány szintén nem a szöveget helyezte kutatásai középpontjába, hanem – önnön meghatározásainak megfelelően – tisztán nyelvi kategóriákat (a beszédhangot, a szót, a mondatot). Bár épp a 18. század vége, a 19. század eleje döntő jelentőségű a nyelvtudomány tárgykörének és vele szoros összefüggésben jellegének, feladatának kijelölésében.

M. FOUCAULT árnyalt és részletes bemutatásában egy mai hermeneutikai nézőpontból a felvilágosodás racionalizmusa (kivált annak francia válfaja) értelmezte a nyelvet mindinkább eszközként, tárgyként, elméletben és gyakorlatban egyaránt (FOUCAULT: 1966.), s a romantika, például HAMANN, J. G. HERDER, de különösen W. von HUMBOLDT munkásságában fogalmazta meg azt a felfogást, amely a nyelvet mindig részben újra létrehozott fenoménként, mint a mindenkori megértés tőle elválaszthatatlan lényegi közegét ragadta meg (HUMBOLDT: 1836/1985.). S míg az előző a maga leginkább kartézianus alapjain egy szintek szerint alulról fölfelé építkező, a mondaton túl pedig egymás mellé helyező rendszerben uralkodóvá vált az európai gondolkodásban, addig az utóbbi, amely a beszédben látta lényegét, sokáig a tudományos horizont peremére szorult. A pozitív tudomány 19. századi gyakorlata és máig élő hagyománya nehezen engedte vissza azt a tartományt, amelyet – egyszerűen szólva – „parole” vagy „performancia” néven különít el a 20. századi nyelvtudomány számos jelentős és hatásos ága.

Mindamellet a nyelvtudomány 19. és 20. századi története rendkívüli minőségi és mennyiségi fejlődést mutat, különösen annak fényében, hogy milyen elméleti és empirikus nehézségeket kellett leküzdenie az adatregisztráció csupán látszólag egyszerű módszertanától az elvont autonóm nyelvi rendszerek kidolgozásáig.

A nyelvtudomány és a szöveg viszonya attól a pillanattól válik igazán érdekessé, amikor egy időre minden kapcsolat megszűnik közöttük: F. de SAUSSURE langue fogalma, a strukturalizmus eredeti megfogalmazásában a morfémát mint elemi jelet és a szintagmát mint fő nyelvtani szerkezetet középpontba állító nyelvi rendszere – a maga nézőpontjából jogosan – nem engedi a nyelvtudományt a szintagma határánál tovább. Elismeri a nagyobb egységek, a beszéd létét és vizsgálatának jogosságát (miképp L. BLOOMFIELD tette a jelentéssel vagy a beszélőközösséggel vagy L. HJELMSLEV kissé másképp), de szigorúan elkülöníti azt a nyelvtől, azaz a nyelvi rendszertől. S ugyanezt az elméleti alapállást lehet tapasztalni (N. CHOMSKY) és általában a transzformációs generatív grammatika műveiben. Mindez annak ellenére így történt, hogy az amerikai deskriptív iskola meghatározó alakja, Z. S. HARRIS már 1952-ben megjelent cikkében szövegtani, azaz mondaton túlmutató kérdések felé fordul (HARRIS: 1952.). RIESER: 1978. történeti áttekintése fölkívja a figyelmet arra, hogy HARRIS alapművének (HARRIS: 1947/1969.) egy későbbi kiadásában az előszó a mondaton túl érvényesülő szintaktikai jelenségek vizsgálatát sürgeti. Úgy tűnik föl, a nyelvtudománynak szüksége volt a szigorú elméleti körülhatároltságra, hogy majd ezt az utat bejárva, eredményeit meghozva újból lazítson az elkülönülésen. HJELMSLEV Prolegomenája szintén következetesen meghúzza a határvonalat, de éppily következetesen kijelöli a kapcsolódási pontokat egy tágabb szemiotikai rendszer számára.

A nyelvtudomány uralkodó iránya ezzel a körülhatároltsággal és a mögötte álló racionális világmagyarázattal a G. FREGE, (korai) L. WITTGENSTEIN, R. CARNAP nevével jelezhető filozófiához kötődött, végső soron a racionalizmushoz általában és DESCARTES-hoz különösen. Az a másik filozófiai irány, amely DILTHEY, HUSSERL nyomán HEIDEGGER főművében kapta meg szintén a 20. század első felében a legérvényesebb megfogalmazását, vagyis a filozófiai hermeneutika a nyelv lényegét nem a morfológizáló módszertannal kereste, hanem a megértés és a megértetés viszonyában, vagyis – miképp már az ókoriak – a beszédből, így a szövegből s mögötte a nyelvből indult ki. Hatása azonban a nyelvtudomány autonómiára törekvő szándékai miatt a nyelvelméletekre csekély volt. Miképp késleltetett hatása volt az analitikus iskolának, RUSSELLnek és a Filozófiai vizsgálódásokat író kései WITTGENSTEINnek is.

Leíró nyelvtan a mondat szintjéig (neo)pozitivistá háttérrel – a szöveg szempontjából az 1950-es évek végéig ez a jellemző kép. Két olyan irányzatot szükséges itt megemlíteni a nyelvtudományon belül vagy annak határterületein, amelyek de SAUSSURE tudományos paradigmáját tovább alakították úgy, hogy abban a szövegielenségek is helyet kaptak. Az egyik az orosz formalista iskola (különösen M. BAHTYIN, V. Ja. PROPP munkásságával), amelynek kifejlődését és hatását azonban a bolsevizmus megakadályozta, illetve évtizedekig késleltette, s amely azután a több irányban, például M. Ju. LOTMANN vagy I. A. MELCSUK munkásságában folytatódott. A másik a Prágai Nyelvész kör funkcionális nyelv szemlélete, különösen a funkcionális mondatperspektíva (más néven az aktuális mondattagolás) tana, a funkcionális stílusok és a norma kategóriái pedig már a de SAUSSURE-féle dichotómiák meghaladását célozták, több nemzedéken keresztül.

A nemzetközi tudományos diskurzus a szöveg tan számára az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején változott meg. A nyelvtudomány ekkor pluralizálódik úgy, hogy egyik oldalon a transzformációs generatív grammatika autonóm szintaxist hirdető elméleti kerete folytatta a de SAUSSURE által megkezdett irányt már a behaviorizmus ellenében, magyarázó elveket keresve, míg a megjelenő beszédaktus-elmélet (J. L. AUSTIN révén), a szisztemikus-funkcionális nyelvtan első formája (M. A. K. HALLIDAY által), a tagmémika a szövegnél is nagyobb kommunikációs terekben gondolkodva (K. PIKE: 1967.), a pragmatika mint az előbbieket háttérbe és egyúttal önálló ág (Ch. MORRIS ekkor érvényesülő hármas felosztása alapján), valamint a szociolingvisztika (D. HYMES, W. LABOV és mások első munkái révén, vö. J. A. FISHMAN (ed.): 1968., LABOV: 1972., HYMES: 1974.) vagy az interakciókutatás első eredményei az együttműködési alapelv megfogalmazásában (LEWIS: 1969., H. P. GRICE: 1975/1988.) mind a nyelvtudománynak olyan irányait kezdték kidolgozni, amelyek szükségszerűen túlléptek az autonóm szintaxison. Mindezt elindította és megerősítette az a belátás, hogy bizonyos grammatikai jelenségeket (például a pronominalizációt, az ellipszist) az autonóm szintaxis elvével nem lehetett megmagyarázni (RIESER: 1978. 11), tehát az autonóm szintaxis megmutatta önmaga határait.

A nyelvtudománynak ez a fajta kiszélesedése egy sajátos kettősséggel esett egybe: az irodalomtudományban a strukturalizmus úgy jutott az 1960-as években csúcspontjára (elsősorban a francia nyelvterületen), hogy – ellentétben a nyelvtudománnyal – középpontjában a szöveg állt (lásd például R. BARTHES: 1964., G. GENETTE: 1966., T. TODOROV: 1967., R. JAKOBSON: 1960/1969., magyarul lásd kordokumentumként és összefog-

lalásként egyaránt HANKISS E.: 1985.), s ezzel kétségkívül hatással volt a nyelvudományra. Az irodalomtudomány számára a struktúra csakis az irodalmi szöveg lehetett, amelynek elemei – objektivistá kiindulópontjának megfelelően – a szöveg anyagi, „felszíni” nyelvi elemei voltak, ezért elemzéseiben alapvetően szövegtani munkát végzett egy speciális területen egy meghatározott, „objektív” befogadásmélet keretében. Az irodalomtudomány és a nyelvudomány szövegtani vizsgálatai közötti sajátos időbeli eltolódásnak kedvező eredménye volt a két tudomány elméleti belátásainak és módszertanainak a közeledése (jó dokumentum erre a főképp a hetvenes éveket képviselő válogatás: KANYÓ Z. – SIKLAKI I. (szerk.): 1988.). Másrészt ebben a korban indul útjára (újból) az irodalmi hermeneutika, elsősorban GADAMER főműve nyomán, a(z irodalmi) szöveget radikálisan új közegbe helyezve (például a konstanzi iskola tevékenységében, vö. a *Poetik und Hermeneutik* sorozatát, H. R. JAUB: 1976., W. ISER: 1972., 1976/1984.), bár mind a francia strukturalista kutatások a fent említett szerzők munkásságában, mind másokéban, például U. ECO „nyitott mű” koncepciójában (ECO: 1962.), sőt szemiotikai bevezetésében már folyamatokról és műveletekről ír, jelentősen megelőzve a szövegtan későbbi fejleményeit (ECO: 1972., H. WEINRICH: 1967., S. E. FISH: 1975., P. de MAN: 1979.), mindinkább a befogadás folyamatára összpontosítottak, eredményeiket a hetvenes évektől meghozva. Ez utóbbi irányzat hatása csak késleltetve jelentkezik például a stilisztika felől a szövegtanban.

S mindehhez hozzátehetjük, hogy az 1950-es évektől újrainduló és fellendülő szociológiai elméletek (különösen az etnometodológia, vö. H. GARFINKEL: 1967.), a cselekvéseméletek (természetesen már korábról is, M. WEBER: 1922/1987., T. PARSONS: 1937., A. SCHÜTZ: 1960., T. LUCKMANN: 1992.) és külön a beszédaktus-elmélet (AUSTIN: 1962/1990., J. R. SEARLE: 1969.), általában az elméleti társadalommagyarázatok, amelyek valamilyen módon tekintetbe veszik a kommunikáció fontosságát (J. HABERMAS: 1981., N. LUHMANN: 1984., E. GOFFMAN: 1980.) mind erőteljesebben látták be a nyelvnek, illetve a beszédnek a kikerülhetetlen szerepét. Végül külön említendő a történettudomány narratív jellegének a fölismerése például H. WHITE (1973.) vagy R. KOSELECK (1979.) műveiben.

Ez az a tudománytörténeti szakasz, amikor különböző elméleti és gyakorlati igények alapján több irányból egyszerre fölmerül az igény a szöveg mibenlétének tisztázására, a szöveg, illetve a szövegek leírására. Csak ennek az igénynek az egyértelmű megfogalmazása után beszélhetünk szövegtanról mint elképzelt vagy ténylegesen létező tudományágról.

A szövegtannak e ponton kezdődő történetét egy egyszerű szempontrendszer alapján vázoljuk. Az egyes jelentősebb szövegmagyarázatok bemutatásának szempontjai a következők: (1) milyen általános nyelvelméleti keretből indul ki; (2) milyen viszonyt modellál a szövegben összekapcsolódó nyelvi és nem-nyelvi összetevők között; (3) (1) – (2)-ből is következően a pragmatikát is magába foglaló széles értelmezési nyelvudományban milyen meghatározott nézőpontból szemléli a szöveget.

A legelső megközelítések – amint már szó volt róla – mondatgrammatikai keretben igyekeztek mondaton túlmutató szövegelemeket körülhatárolni, megnevezni, meghatározni, egy általános szövegmagyarázat keretében. Ennek két változata különíthető el. Az egyik a strukturalista alapozású kategorizáló leíró nyelvtan egyes összetevőit átemelte a

szövegtanba, a mondatok szintaktikai kapcsolataiból igyekezvén levezetni a szöveget. Ilyen munkának tekinthető R. HARWEG (1968.), valamint a KOCSÁNY P. (1996.) által részletesen is ismertetett W. KALLMEYER et al. (1974.) még szintén a hatvanas évek végéről származó tanulmányai, amelyek a proformák szövegbeli mondatösszekötő szerepét kutatták, s ennek során beleütköztek például a főnév és a névmás közötti nyelvi rendszerbeli különbség és a szövegbeli „helyettesíthetőség” vagy azonos referencia, újraemlítés közötti ellentmondásba. A középpontban itt tehát a referencia áll. A koherencia bemutatására itt alkalmazott szintaktikai szempontok mind RIESER (1978.), mind KOCSÁNY (1996.) szerint végül szemantikai természetűek, bár grammatikai eredetűek.

A másik változat a generatív grammatika hatására és annak szoros követésű mintájára alakult ki. Ezek a kísérletek (H. ISENBERG: 1971., PETŐFI S. J.: 1971., van DIJK: 1972., DRESSLER: 1972.) a szöveget kívánták a generatív grammatika tartományává tenni, a szövegkompetencia és -performancia rendszerében akarták a jólformáltság és a szemantikai elfogadhatóság kategóriáját alkalmazni, s a szöveget bontották mondat szekvenciákra, azokat pedig mondatokra a mondatelemzés ágrajzának mintájára. A mondat szekvencia-ábrázolás legegyszerűbb fajtáját lehet tapasztalni például ISENBERG korai munkáiban, amely azonban már a szintén korai kritikusok (E. LANG: 1973., KIEFER F.: 1976.) szerint sem mond sokat a szövegről, hiszen nem tisztázza, hogy milyen viszony áll fenn a szöveg mondatai, illetve a mondatok és a szöveg között (miképp azt a generatív nyelvelmélet a maga keretében rögzíti). Ez a szöveginterpretációs irány abban különbözött az előzőtől, hogy egységes szöveggrammatikai elméleti keretet kívánt felállítani, tehát nem egyszerűen a strukturalista és generatív módon értelmezett nyelvtudomány határain belül kívánta megoldani a szöveggel kapcsolatos kérdéseket, hanem azokat egy generatív nyelv/mondatelmélet analógiájára vélte elvégezhetőnek. Hiányosságai hamar kiütköztek, hiszen hiányzott mögüle a pragmatikai háttér, és részben ennek is következtében csak a felszíni szerkezetben megjelenő koherenciainformációkat tudta bemutatni (RIESER: 1978. 9). Az itt említett szerzők többsége a következő években jórészt a generatív szemantikából kiindulva alkotott ma is meghatározó jelentőségű, eltérő szövegmagyarázatot.

Nem kizárólag szövegmagyarázatként indult ezekkel szemben M. A. K. HALLIDAY szisztemikus nyelvtana, amely első összefoglalásában egy mai értelemben vett szociolingvisztikai és egy funkcionális nézőpont egyesítéséből hozta létre első eredményeként a regiszterelméletet (HALLIDAY: 1968.), amelynek legközvetlenebb elődjeként a Prágai Nyelvész kör funkcionális stílusai ismerhetők föl, MALINOWSKI, FIRTH és BERNSTEIN fontos nézeteivel összeegyeztetve. Az anyanyelv változat és a regiszter viszonya és funkcionálitása csak szövegben értelmezhető, méghozzá HALLIDAY rendszerében grammatikai lag is. Mindezt szintén a hetvenes években s még később fejtette ki részletesen.

A szövegtan történetének legelső szakaszában nyelvtudományi (nyelvelméleti) alapozású magyar szövegtani kezdeményekről nem lehet beszélni, grammatikai kiindulású nyelvészeti kezdeményezésről ellenben igen. DEME LÁSZLÓ (1971.) munkája mondattani keretben (a már említett kategorizáló leíró nyelvtannak megfelelően) kitér mondaton túlmutató nyelvi jelenségekre (különösen DEME: 1971. 380 kk.), megalapozva egy máig meglévő magyar szövegtani irányt. A kitekintő fejezetben DEME alkalmazza a téma-réma megkülönböztetést, kitér mondatok egymáshoz kapcsolódására, amelyet elsősorban

konstrukciós formákban kíván leírni, tartalmi-logikai mellérendelő összefüggésekkel. Rendszerében a nyelv a beszédtevékenység eszköze annak érdekében, hogy mondatokat hozzon létre, a mondat a kontextus függvénye; a textológia parole nyelvészet; s végül a nyelv hierarchikus rendszer, amelyben az egyes szintek önmagukban önállóak, „beszerkesztve” viszont igazodnak: a beszédmű szintjétől a mondaton át egészen a morfémaig. Mindezt DEME (1983.) határozottabban fejti ki, szövegdefinícióját a BÜHLER-fele három nyelvi funkcióból levezetve, a szöveg alapegységének a mondatot, fő jellemzőjének a „teljességet” és a „lezártságot” tartva.

Külön ki szükséges emelni még a fonetikai kutatásokat, így FÓNAGY-IVÁNNAK a kettős (konvencionális és természeti) kódolásról szóló elméletét, amely ugyan nem szöveg-, hanem inkább kommunikációelméleti rendszer, de természetesen csak szöveg szinten képzelhető el (FÓNAGY: 1966., valamint Füst Milán Öregség című verséről írott szövegfonetikai „dallamfejtését” (FÓNAGY: 1974.); továbbá WACHA IMRE korai írását, amelyben a hangzó beszéd (a tervezett, általában jólformált mondatokból álló, felolvasott beszéd) fonetikai és fonológiai jellemzőit foglalja rendszerbe egy olyan funkcionális keretben, amely főképp a kategorizáló-besoroló hazai nyelvtani és hangtani hagyományra és az ahhoz tartozó (leginkább KÁROLY SÁNDOR által kidolgozott) jelentés tanra épít, innen közelítve a szövegértelmezés lehetőségeit (WACHA: 1973.).

A hazai irodalomtudomány nagy strukturalista korszakának két konferenciája és az annak anyagát közlő kötetek (HANKISS E. (szerk.): 1971a., 1971b.) ellenben – igaz, irodalomtudományi szempontból – részletes, több tudományágat bevonó és azon belül különböző nézőpontokat érvényesítő elemzéseket tartalmaznak ugyanazokról a lírai és prózai szövegekről, vagyis az első műhelyszerűen megszervezett összetett szövegelemzéseket megvalósította.

Az 1970-es évtized a szöveg tan első komoly eredményeit hozza, azokat az összegzéseket, amelyek átfogó szöveg magyarázatokat kívánnak bemutatni. E munkák között egyaránt találhatók egyéni szintézisek és csoportként működő tudományos műhelyekben kidolgozott elképzelések. (Az anyag gazdagsága miatt az itt kialakított sorrend korszakon belül nem jelez időrendet vagy fontossági sorrendet.)

Van DIJK munkássága – miképp PETŐFIÉ és még néhány más kutatóé, például DRESSLERÉ is – ebben az időszakban folyamatos újradolgozást mutat, amelyben modelljét a tudományos diskurzusban folyamatosan újrafogalmazza, részleges módosítással és javítással. Mint fentebb már szó volt róla, van DIJK (1972.) generatív alapon, meghozza a generatív szemantika alapján állította föl szövegmodelljét, alkalmazta azt például a poétika területén, és a továbbiakban ezt finomította. E korai munkájában a mondatkapcsolatok felszíni, empirikus (morfológiai, szintaktikai) összekapcsolódásából indult ki, és innen haladt a mélyszerkezet (a szemantikai reprezentáció) felé. A pragmatikai összetevő az előbbi szerkezeteket térben és időben helyezte el. A szövegelemek a felszíni szerkezetben lineárisan kapcsolódnak egymáshoz, például a bennfoglalás, az azonosság vagy a részleges azonosság alapján. A mondatok közötti kapcsolatokban szerepet játszik az előfeltevés, a következtetés, a bennfoglalás, a topik-komment viszony és mások. A linearitás mellett a globális koherenciát a makrostruktúrák (szöveg szintű mélystruktúrák) adják, amelyek szemantikai alapon kapcsolják össze a mondatokat. Van DIJK itteni elméleti kerete formális logikai magyarázatot ad a makrostruktúrák kategóriájához, ha-

sonlóan a generatív szemantika akkor uralkodó irányzatához. Van DIJK tehát elméleti feltevésekből indul ki, elemeket, részeket különít el nyelvtudományi (mondatgrammatikai) keretből kiindulva, s azok összetartó erőit keresi, alulról fölfelé építkezve.

Van DIJK későbbi összefoglaló munkái (van DIJK: 1977., 1980a., 1980b.) ezt a rendszert részletezték. Ezekben az eredetibb szintaktikai összetevő kissé háttérbe szorul, legáltalánosabb jellemzőivel egy extenzionális és intezionális szemantika játszik nagyobb szerepet, amelyben a világtudás összetevőjét az itt már felbukkanó kognitív tudomány korai kerete kívánja magyarázni, ugyanakkor a szöveg alapját képező propozíciók lehetséges világokban válnak értelmezhetőkké. Az explicit szövegbázist a propozíciók és a velük kapcsolatos tényállások összekapcsolódása adja, ezeknek egy része azonban pragmatikai okokból implicit maradhat. Az összekapcsolódást elsősorban a jelentések (intezionális viszonyok) és a referáltak (extenzionális viszonyok) közötti kapcsolatok adják, mondatsekvenciákból álló mikrostruktúrákat létrehozva. A leíró rendszerben erre a szintre épül a makrostruktúrának, vagyis a szöveg propozíciónál nagyobb egységeinek, a globális szövegstruktúrának a szemantikai természetű rendszere. Csak a makrostruktúrával rendelkező mondatsekvenciák nevezhetők szövegnek. A szövegmondatokat makroszabályok helyezik a globális információszerzés céljainak megfelelően a szövegbe, szöveg típusoknak és pragmatikai kontextusoknak (azaz a beszédhelyzetnek) megfelelően.

Az eddigiekre épül rá a pragmatikai összetevő, amely elsősorban a beszédaktusok rendszerében és a kontextusban (helyzetben) magyarázható, interakciós keretben, majd ezekre következik a stilisztikai és retorikai struktúrák rendszere, végül a szuprestruktúra kategóriája. A szuprestruktúra a szöveg formája, típusa, függetlenül annak tartalmától (a makrostruktúrától), tehát egyfajta séma.

Van DIJK hetvenes évekbeli szövegmagyarázata(i) az eddig vázoltakban fejtették ki leginkább hatásukat, s érdekes módon az az összetevő, amely a szövegfeldolgozásban a kognitív pszichológia formálódó eredményeit alkalmazta, talán kevésbé (legalábbis a hazai közegben). A szövegfogalomhoz kapcsolódó pragmatikai kategóriák folyamatként értelmezése, például a sémák (keretek, forgatókönyvek) alkalmazásával jelentős lépés volt a szövegtan statikus jellegének feloldásában (erre lásd már van DIJK: 1977/1982., továbbá kifejtő terjedelemben T. A. van DIJK – W. KINTSCH: 1978., 1983.). Ezzel a saját rendszerének mikroszintjén jeletkező formális logikai elméleti kerettel kerül bizonyos fokig ellentmondásba, ez a feszültség azonban (amely a beszéd mint szöveg és interakció bemutatásban is jelentkezik nála) jótékonynak bizonyult.

Kiemelendő még, hogy van DIJK legtöbb művében egyként foglalkozik a mindennapi és az irodalmi szövegekkel (hiszen a generatív poétikából indult ki), ilyen értelemben állandóan teljessé téve a szövegtan tartományát. A holland szövegteoretikus a nyolcvanas évek közepétől az általa szerkesztett Handbook (van DIJK (ed.): 1985a.) után a társalgáselemzés felé fordult, annak a hatalommal, az előítéletekkel összekapcsolódó jelenségeit kutatja (lásd például van DIJK (ed.): 1985b.).

PETŐFI S. JÁNOS más kiindulópontból szemléli a szöveg kérdését, szintén hosszú utat megtéve az elmúlt évtizedekben. Elméleti szövegmegközelítésének, modelljeinek egyik legfontosabb jellemzője a kiindulópont: a szöveg komplex jel. A komplex-jel-komponensekre bontható, ezek a komponensek azonban nem a grammatikából származnak, hanem a szemiotikából, az egyszerű jel mintájára. A némi strukturalista hatást mutató

modell (valójában egy első fokú predikátumkalkulus, miképp R-A. de BEAUGRANDE – W. U. DRESSLER: 1981. megállapítja) azonban inkább modellelméleti, amennyiben meg kívánja különböztetni a tárgynyelvet (amelynek szövegeit leírja) és azt a kanonikus nyelvet (vagy idealizált nyelvet), amely ezt a tárgynyelvet leírja. A hetvenes évek PETŐFI-féle modelljei (lásd például PETŐFI – RIESER: 1974., PETŐFI: 1978.) ezt a szisztémát szigorúan követik. A keret itt tehát a szemiotikai kiindulás ellenére nyelvészeti-logikai szemantikai jellegű integrált formális elmélet, amely a beszéddaktus-elméletet és a MONTAGUE-nyelvtant tekinti alapjának, a szövegkarakterrel bíró megnyilatkozásokat pedig az elmélet alapvető nyelvi egységeinek („Az elméleti keret a mélystruktúra és egy ahhoz kapcsolódó reprezentációs nyelv létrehozását célzó kutatómunka”, vö. PETŐFI: 1996. 7).

Az ekkori modelleknek három fő összetevőjük van: egy szöveggrammatikai, egy világszemantikai és a mindkettőbe részben beletartozó lexikon-összetevő. A PETŐFI-féle szövegtani gondolkodásban a világszemantikai (extenzionális szemantikai) összetevő az extenziókat – mint a későbbi magyarázatokból kiderült – kiterjesztette a nagyobb szövegegységekre, illetve valójában az egész szövegre mint komplex nyelvi jelre, s jöllehet a komplexitás nehezíti a helyzetet, a lehetséges világ, illetve világfragmentum kategóriája ezt jórészt magyarázza. Ebből áll össze a modell lényegét adó „szövegstruktúra-világstruktúra elmélet”, rövidítve TeSWeST. A TeSWeST a szövegek szintaktikai-, szemantikai és pragmatikai struktúráját írja le, vagyis a következőket végzi el: „a) a természetes nyelvi szövegek (minden lehetséges) szintaktikai (intenzionális szemantikai) reprezentációjának kijelölését, b) az egyedi-intenzionális szemantikai reprezentációk világszemantikai (extenzionális szemantikai) interpretációját, c) szintaktikai (intenzionális szemantikai) reprezentációk generalizálását, és d) egy szövegnek, egy szöveg-intenzionális szemantikai-representációjának, és egy szöveg extenzionális szemantikai reprezentációjának más szövegekkel, más szövegek intenzionális szemantikai reprezentációival és más szövegek extenzionális szemantikai reprezentációival való összehasonlítását” (PETŐFI: 1978. 38).

A modell az egyedi (individuális, a szövegelemekre vonatkozó) extenzionális interpretációk sorából állítja össze a szöveg világkomplexumát. E viszonylag korai formális modell a maga sajátos kereteiben hangsúlyozza a szövegértelem alapvető szerepét az elméletben és a leírásban is. Ugyanakkor BÓKAY (1979. 51) joggal hangsúlyozza, hogy az intenzionális szintaktikai összetevő nem tartalmaz információt (szabályt) a linearításra (amely például van DIJK makrostruktúráiban alapvető).

PETŐFI szövegmodellje a nyolcvanas években fokozatosan átalakult („A szövegek ’felszíni struktúrája’, valamint e struktúra összefüggősége vizsgálatának időszaka”, vö. PETŐFI: 1996. 7). A modellelméleti formális szigor helyébe az elméletalkotási igény csökkenése nélkül fokozatosan egy szemiotikai keret lépett. E keret (például az itthon is jól ismert változatában, vö. PETŐFI: 1988.) a jel de SAUSSURE-féle bontásával kezd (Ss: a komplex jel jelölő komponense, azaz a vehiculum és a formatio, illetve Sm: a komplex jel jelölt komponense, azaz az értelem és a relatum együttesen), és nem például a PEIRCE-vagy az ECO-féle szemiotikai keretben, azonban a modell további részeiben nagy szerepet kap a beszélő/hallgató, például a vehiculum vagy a relatum és annak mentális képe közötti megkülönböztetésben, vagy az értelem kategóriájában hozzárendelhető különböző típusú összetevők, világfragmentumok, valamint a modell részét képező nyelvi tudás és világtudás, illetve hiedelmek kategóriáiban. Mindehhez egy kommunikáció-

situációs modell is járul. Egyszerűen fogalmazva: PETŐFI ekkori modelljében a formális logikai rendszerben megjelennek a széles értelemben vett pragmatikai, végső soron a hermeneutikai elemek, ez a modell érzékenyebben tartalmazza a formális reprezentáció mellett a megértés nem automatikus összetevőit. Ennek kifejtett módszertani változatát az explicitég és a(z értelmező) kanonikus nyelv tekintetében lásd például PETŐFI (1996.).

A modell az utóbbi években tovább egyszerűsödött a lényegi összetevők számát tekintve, eközben viszonyát a rendszernyelvészethez és a társtudományokhoz határozottabban kívánja tisztázni (vö. például PETŐFI: 1997.). PETŐFI emellett a kilencvenes években a multimedialitás szemiotikai szövegtani modellálása felé fordult. Ekkor indította meg BÉKÉSI IMRÉVEL Szegeden a *Szemiotikai szövegtan* sorozatát (erről lásd alább). Meg kell említeni, hogy PETŐFI S. János több jelentős szövegtani sorozat szerkesztője (*Research in Text Theory* (1977–), *Papiere zur Textlinguistik* (HANNES RIESERREL, 1972–), *Szemiotikai szövegtan* (BÉKÉSI IMRÉVEL és VASS LÁSZLÓVAL), *Officina Textologica*).

A hetvenes évek egy harmadik karakteres irányzatát a HALLIDAY-féle szisztemikus-funkcionális irányzat szövegfelfogása képviselte. Mint már szó volt róla, HALLIDAY olyan funkcionális keretet állított föl már a hatvanas években, amely a formai, szerkezeti elemek túlsúlya helyett forma és funkció kiegyensúlyozott viszonyát kereste a leírásban, a nyelv alapvető funkciójának a jelentés, az értelem megformálását és hozzáférhetővé tételét tekintette. A nyelvi rendszer működése tehát nem a mondatstruktúrák kitöltésében áll, hanem a jelentésnek (a szemantikai rendszernek) az áttétele először a lexikogrammatikai rendszerbe (a kifejezésbe öntés, a wording tartományában), majd a hangzás/írás tartományába, a fonológiai és ortográfiai rendszerbe (ezt írja le részletesen HALLIDAY: 1985.). Ennek következtében a nyelvleírásba bevonta a situációt, a nyelvi változatokat, vagyis – mint HALLIDAY (1978.) címében is jelezte – a nyelv társadalmi interpretációját állította középpontba a formális helyett. A nyelvnek ennek megfelelően három alapvető funkcionális összetevője van: fogalmi („tartalmi”, ideational), interperszonális és textuális (HALLIDAY: 1978. 27.). HALLIDAY rendszere MALINOWSKI, FIRTH, BERNSTEIN és a Prágai Nyelvész kör nyelvfelfogására épül. A nyelv leírásában mindennek következtében nem az elvont, autonóm struktúrával leírható mondat áll középpontban, hanem azok a nyelvi konstruktumok (valójában szintén mondatok), amelyeknek szintaxisát és szemantikáját a három funkció határozza meg, egy összetett rendszerben, amelyben a szemantikai jellemzőket a situáció szemiotikai struktúrái határozzák meg, méghozzá (szituációs oldalról) a regiszter irányító változói és (szemantikai oldalról) a nyelvi funkciók kölcsönhatásában: mező (a társadalmi cselekvés típusa) – fogalmi funkció, hangneme (szerepviszonyok) – interperszonális, alakmód (a nyelv szerepe, például írott/beszélt) – textuális (HALLIDAY: 1978. 117.). Ebben a rendszerben a szövegkohéziós elemek „természetesen” jelennek meg a textuális funkció rendszerében.

Ezt fejti ki részletesen HALLIDAY és R. HASAN kohézióról szóló könyve (HALLIDAY – HASAN: 1976.). A szerzők a szöveget egységes egésznek tekintik, a nyelvhasználat egységének, méghozzá szemantikai egységének. A szöveg nem mondatokból áll, hanem mondatok által realizálódik. A kohéziós viszonyok szemantikai természetűek, és elvileg nincsen köztük a mondatahatárokhöz. Vagyis – és ez talán még mindig nem kellően méltányolt belátása a szövegtani kutatásoknak – a kohézió nem mondatokat kapcsol össze, „a

kohézió a szöveg egy elemének a szemantikai viszonya egy másikhoz, amely elem az elsőnek az értelmezéséhez szükséges” (HALLIDAY – HASAN: 1976. 8). ~~A kohézió ilyen értelemben nem mondat fölötti viszony, számára lényegtelen a mondat szerkezete.~~ A mondatok szerkezetileg függetlenek egymástól, összekapcsolódásukat értelmezésük egyes összetevői teszik lehetővé, vagyis a jelentés szintjén érvényesülhet a kohézió. A szöveg létrehozása szempontjából nem annyira a kohézió mértéke a lényeges, hanem az a tény, hogy egy elemet egy másik elem értelmez, vagyis a kohézió jelenléte.

A kohézió e lényeges jellemzői a fentebb röviden jellemzett szisztemikus-funkcionális nyelvtanban kapják meg helyüket, illetve funkcionálnak, s ennek megfelelően a szöveg a szerzők értelmezésében két tekintetben jellemezhető: koherens a szituáció kontextusa és konzisztens a regiszter tekintetében, ezért kohezív jellegű. A kohézió helye a szemantikai (a nyelvi) rendszer három funkcionális összetevője (fogalmi, interperszonális és textuális) közül a textuális nem strukturális alösszetevőjében van (a kohézió általános jellemzését lásd HALLIDAY – HASAN: 1976. 1–30). Tehát a kohézió nem egyedüli, vagyis szükségszerű, de nem elégséges szövegmagyarázó fenomén.

~~HALLIDAY és HASAN a következő kohéziótípusokat különíti el: referencia, helyettesítés, ellipszis, konjunkció, lexikai kohézió.~~ Rendszerük természetesen az angol nyelv empirikus anyagára támaszkodik, ennyiben nyelvspecifikus, általános szövegmagyarázó érvénye azonban az elméleti megközelítések körébe emeli azt. (PETŐFI és VASS a *Szemiotikai szövegtan* 5. kötetében közli HALLIDAY – HASAN (1976.) tartalomjegyzékét (277–278), valamint a könyv összefoglaló alfejezetét (260–270)). HALLIDAY szisztemikus-funkcionális nyelvtana nagy hatással volt (és van) azokra a szövegmagyarázatokra és társalgáselemzési iskolákra is, amelyek nem ebben a keretben tevékenykedtek. Szintén erőteljes hatást gyakorolt, és elősegítette a stilisztika pragmatikai keretbe helyezését, valamint általában a nem formális logikái, a nem generatív mondatmagyarázatra építő pragmatikai irányokra.

A hetvenes években további különböző elméleti és kutatási irányok bőségével lehet találkozni. Ezt a sokféleséget jól jellemzik a W. U. DRESSLER által szerkesztett *Current Trends in Textlinguistics* című kötet (DRESSLER (ed.): 1978.) megközelítéseinek szerteágazó elméleti megközelítései.

A nyelvtani alapú szövegmagyarázatok egyikét dolgozta ki a Prágai Nyelvész kör újabb nemzedéke az aktuális mondattagolás (funkcionális mondatperspektíva) szöveg-szintű alkalmazásával és a tematikus progresszió kategóriájának bevezetésével (lásd például F. DANEŠ: 1970/1982.), bár a kapcsolódástípusok ritkán tapasztalhatók tisztán, valamint a tematikus progresszió nem írja le a szöveg alapvető jelentésbeli szerkezetét. DANEŠ tevékenysége összekapcsolódott azzal a szöveggrammatikai kutatási iránnyal, amely DANEŠ – VIEHWEGER (Hg. 1976. és 1977.) kötetiben foglalmazódott meg, a korai grammatikai irányoknak (mélyszerkezet, mondatkapcsoló szövegszintű grammatikai elemek kutatásának) megfelelően. Szintén ebben a korban kísérletezett például H. PLETT a retorika, a generatív nyelvészet és a szövegtan módszertani összekapcsolásával (PLETT: 1975.). A hetvenes évek vége felé kezdett megerősödni az az irányzat, amely a szöveget beszédaktusok sorozataként próbálta megragadni, amelyet egy uralkodó illukóció irányít (lásd például H. MOTSCH – D. VIEHWEGER: 1981.). Szélesebb értelmű szövegmagyará-

zatot igyekezett adni W. HARTUNG (1983.), amikor a szöveget a tevékenységek sorában helyezte el, különösen a szituáció szerkezetére, belső típusaira összpontosítva.

Külön ki kell emelni a szövegtipológiai kutatásokat, amelyek az évtized elején már komoly eredményeket hoztak, bár szintén különböző keretekben (lásd GÜLICH – RAIBLE (Hg.): 1972.), azonban új szempontokat is fölvetve, illetve régieket hangsúlyozva. Ugyanis a szövegtipológiát egyes kutatók a szövegtantól elkülönülő kutatási ágnek tartják, mások viszont ellenkezőleg, annak részeként értelmezték, s ez utóbbi, amelynek empirikus eredményei elháríthatatlanoknak bizonyultak, a pragmatikai vagy kommunikációelméleti megközelítések jelentőségét növelte, hiszen a minimális párokkal kategorizáló szövegtipológia rámutatott a szövegtípus szituációs kötöttségeire (vö. B. SANDIG: 1972.).

Megemlítendő, hogy az etnometodológia (lásd GARFINKEL: 1967/1977.) a beszédet a mindennapi tevékenységek igen fontos részeként értelmezi, modelljében a beszélők a szövegeket típusokban tartják számon, a beszéd megértéséhez nem elméleti módszereik vannak. Az etnometodológiai alapú társalgáselemzés a társalgás menetének a formális struktúráját kutatja (SCHENKEIN (ed.): 1978., E. SCHEGLOFF: 1984/1988.), illetve a nyelvhasználat funkcióit HYMES elméleti művei alapján (J. GUMPERZ: 1982., GUMPERZ (ed.): 1982., S. ERVIN-TRIPP: 1972/1988.).

Végül jelezni szükséges, hogy a stilsztika alapvető tanulmányokat közölt a stílus pragmatikai, azaz szövegbeli értelmezhetőségéről, ezzel jelentősen hozzájárulva a szöveg magyarázatához (vö. B. SPILLNER: 1974., FISH: 1975., J. ANDEREGG: 1977., SANDIG: 1978., N. E. ENKVIST: 1978.).

A magyar szövegtani kutatások történetében szintén a hetvenes évek, kivált annak második fele hozta az első korszakot. Két kötet reprezentálja ezt a kutatási irányultságot egyéni előzmények után, az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XI. száma (TELEGDI Zs. – SZÉPE Gy.: 1976.), valamint az első (Kaposváron rendezett) szövegtani konferencia anyaga (SZATHMÁRI I. – VÁRKONYI I.: 1979.). Tematikailag és főképp elméleti irányokban mindkét kötet sokszínű, bennük már kirajzolódnak a későbbi fő hazai szövegmagyarázatok. Az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* kötetében meg lehet találni azt a formális logikai irányt, amely a mondatgrammatikából indul ki, a mondat autonóm szerkezetének elvéből, és e mondat szerkezet egyes grammatikai jellemzőit tekinti mondaton túlmutató szövegkohéziós nyelvi jelenségnek. KIEFER FERENC (1976.) ilyen értelemben a mondatgrammatikai kategóriákat (névmás, téma-réma, mellérendelő tagmondatok párhuzamosítása, előfeltevés) vizsgálja, és megállapítja, hogy ezek a nyelvi (grammatikai) jelenségek önmagukban nem teszik lehetővé egy szövegelmélet kidolgozását, bár elképzelhetőnek tart egy olyan modellt, amely az operátorral irányított mellérendelő szerkezeteket szövegnek tekinti, illetve szövegtani keretben írja le. ANTAL LÁSZLÓ az általa képviselt formális megközelítés határait jelöli ki, még a szövegtan tartománya előtt, CSÜRI KÁROLY a szegedi germanista irodalomteoretikusok irányzatának megfelelően a generatív szövegelméleti megközelítések lehetőségeit vázolja, BÉKÉSI IMRE a DEME-féle mondat-szöveg kapcsolat konstrukciós bemutatásának egyik első példáját adja, PLÉH CSABA – RADICS KATALIN (1976.) dolgozatát a névmásításról máig idézik, KELEMEN JÁNOS pedig a kései WITTGENSTEIN nyelvjátékelméletére hívja fel a figyelmet, a nyelvi közlés (és így a nyelvi egységek) alapegységeként a szöveget határozva meg.

Ez a vegyülékesség a későbbi kötetekre is érvényes. BALÁZS JÁNOS retorikai alapú szövegmagyarázata mellett olvasható DEME LÁSZLÓ és BÉKÉSI IMRE mondatközpontú megközelítése, BÁNRÉTI ZOLTÁN főképp van DIJK nézeteire épülő írása, BÓKAY ANTAL (1976.) PETŐFI- és van DIJK-ismertetése, ANTAL LÁSZLÓ és KÁROLY SÁNDOR igencsak eltérő nézetei, ANDOR JÓZSEF esetgrammatikai keretű magyarázata. A DEME LÁSZLÓ által indított iskola ekkor már önálló művel jelentkezett: DIENES D. (1978.). Mindamellett a hetvenes években sem a kategorizáló leíró magyar nyelvtani hagyomány, sem a strukturalista formális nyelvészeti irányzat, sem az ekkor már jelentkező generatív grammatikai irány nem tudott eredeti elméleti keretéből kiindulva átfogó szövegmagyarázatot vagy szövegleírási módszereket kezdeményezni. Ki kell viszont emelni TÖRÖK GÁBOR (TÖRÖK: 1974.) és leginkább PÉTER MIHÁLY stilisztikai munkáit (lásd például PÉTER: 1978.), amelyek a stílust viszonyfogalomként bemutatva szövegben értelmezték tárgyalt jelenségeiket, erősen késleltetett hatással.

Az irodalomtudomány több irányban is hatásosabban tájékozódott a strukturalizmus után lehetséges elméleti irányokról, akár a szegedi csoportot felidézve, amely a *Studia Poetica* körül szerveződve KANYÓ ZOLTÁN, CSÚRI KÁROLY és mások írásaiban főképp a generatív poétikát kívánta meghonosítani, kezdetben nagy reményekkel, akár NÉMETH G. BÉLÁNAK az irodalmi hermeneutikát mind erőteljesebben érvényesítő és hosszabb távon igen hatásos versértelmezéseit tekintve (vö. például NÉMETH G.: 1973., 1977.), akár például a NÉMETH G. BÉLA szerkesztette *Az el nem ért bizonyosság* című kötetben (NÉMETH G. (szerk.): 1972.) a strukturalista elemző elvek mellett szintén fokozatosan megjelenő befogadáselvet említve. Az irodalomtudomány hazai szövegelfogásának (nem homogén, de általános) átalakulását a hetvenes évek elejétől SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY munkáiban lehet talán a legeggyértelműbben és a legpéldaszerűbben végigkövetni: a korai írások (például SZEGEDY-MASZÁK: 1972.) és a hetvenes évek tanulmányai (SZEGEDY-MASZÁK: 1980.) dominánsan strukturalisták, de sokkal inkább WELLEK- és FRYE-féle, a francia strukturalisták legalább kis mértékben befogadói szemléletmódjával rokon jellegűek (és nem a JAKOBSON-félre hasonlíthatnak), majd e munkáinak eredményeit megőrizve az irodalmi hermeneutika mérsékelt irányát képviselik. Az átalakulást jól mutatja a szövegmagyarázat szempontjából is igen fontos ismétlés irodalom- és művészetelméleti tárgyalása (HORVÁTH A. – VERES I. (szerk.): 1980.).

A nyolcvanas évek elején (miközben a fentebb röviden jellemzett irányok többsége tovább működött) újabb elméleti összegzés jelentkezett a szövegtani diskurzusban, jó részt természetesen a hetvenes évek eredményeire építve. De BEAUGRANDE – DRESSLER (1981.) műve, amely németül és angolul is megjelent, továbbmegy a hetvenes években már többnyire tapasztalható irányban, és a szöveg magyarázatába még hangsúlyosabban bevonja a tág értelemben vett pragmatikai, kommunikációs tényezőket. A szerzők számára minden szöveg, ami diskurzusban (azaz beszélt vagy írott nyelvi megnyilvánulásban) elhangzik és megfelel a szövegszerűség hét ismérvének. Ezek: (1) kohézió (a szövegfelszín elemei közötti grammatikai függőség), (2) koherencia (a szövegfelszín alatti összetevők: fogalmak és viszonyok összetartó hatása), (3) szándékolttság (a szöveg létrehozójának szempontja), (4) elfogadhatóság (a szöveg megértőjének szempontja), (5) hírérték (a szövegelemek várt vagy váratlan, ismert vagy ismeretlen volta), (6) helyzet-

szerűség (a szöveget egy helyzetben relevánssá tevő elemek), (7) intertextualitás (az adott szöveg megértéséhez szükséges más szövegek, a szövegtípusok).

A hét ismerv közül csak kettő számít hagyományosan nyelvészeti tartománynak, a többi a nyelvi interakció valamelyik jellegzetességét hozza összefüggésbe a többivel. A szerzők hangsúlyozzák, hogy mindezt a kognitív tudomány keretében kívánják összefogni. PETŐFI (1974.)-re hivatkoznak, amikor hangsúlyosan kijelentik, hogy egy szövegnek önmagában semmi értelme nincsen (együttal megfelelve a hermeneutika legfontosabb elvének), s ezt a kiindulópontot folytatják következetesen, amikor a koherenciáról, a második ismervről azt tartják, hogy az nem csupán a szövegek jegye, hanem együttal a szövegek alkotóiában és megértőiben az alkotáskor és a megértéskor lezajló kognitív folyamatok eredménye.

E felfogás a szöveget nem pusztán tárgynak, dolognak tekinti, vagyis olyan fizikai értelemben megnyilvánuló szövegtestnek, amely a maga fizikai állandóságában egyformán jelenik meg mindenki számára, így egyformán érthető és értelmezhető lenne. De BEAUGRANDE és DRESSLER szerint a szöveg folyamat, amely a szövegalkotás és a szövegbefogadás kognitív folyamataiban valósul meg. Ezáltal produktum és produkció, struktúra és procedúra egy keretbe kerül (miképp később a kognitív nyelvészetben, vö. M. SCHWARZ: 1992.). A korábbi elméleti igényű szövegmagyarázatok egy része is bevonta a beszélő és a hallgató nézőpontját, de inkább egy statikus pragmatikai modellben. Az osztrák és amerikai szerzőpáros újdonsága a kognitív pszichológia akkori eredményeinek alkalmazásában található, jóllehet e pszichológiai irányzat más jellegű belátásai szintén fontos részt alkottak a szövegtanban (például a séma, a tudáskeret van DIJK és KINTSCH kutatásaiban). Mindez ismét módszertani nehézségekkel jár. A szöveg nyelvtudományi kiindulását vizsgálata már ott is komoly gondokkal találta magát szemben, amikor a szövegben a nyelvi szerkezetet és a világ szerkezetét (a világ valamilyen módon értelmezett szerkezetét) egy keretben igyekezett bemutatni, s most pedig procedúra és struktúra, két különböző természetű jelenség egy keretben történő egyesítését kellett megoldani.

De BEAUGRANDE és DRESSLER a jelentés fontosságát hangsúlyozza. Tehát nem elvont struktúrákat állít föl a hozzájuk tartozó szabályokkal, amelyeket a beszélő vagy a hallgató deduktív módon előhív és automatikusan alkalmaz, hanem olyan ismétlődő jellegzetességeket keres, amelyek szabályszerűségekként irányítják a szövegalkotást és megértést. Ezért is kap kiemelt szerepet rendszerében a szándékoltság és az elfogadhatóság szempontja, a beszélő, illetve a hallgató szemszögéből bemutatva a produkciókat és a produktumokat. A szöveg értelme (jelentése) így elismerten ki van téve a nem feltétlenül azonos értelmezéseknek, e tekintetben közel állva a hermeneutika elveihez. Ezért hangsúlyozzák a szerzők, hogy egy szövegtannak inkább valószínűségen és nem eleve meghatározottságon kell alapulnia. A helyzetszerűség ismérve itt kapja meg igazi jelentőségét: nem egyszerűen a helyzet (vagy helyzet és nyelvtan összjátéka) határozza meg a szöveg formáját, hanem az csupán irányítja a szöveg megformálását, valószínűsíti bizonyos formák megvalósulását. Végül az intertextualitás kellően tágra értelmezett kategóriája illeszkedik érdekesen a rendszer eddigi összetevőihöz: a szöveglétrehozás és -megértés nemcsak közvetlenül érintkezik más szövegekkel (egymáshoz kapcsolódva vagy idézetek formájában), hanem a szövegtípusok rendszerében is.

A szerzők a szöveglétrehozás modelljében valójában (másokhoz hasonlóan) retorikai hagyományokra építenek, rendszerükben a tervezés, a tartalom körvonalazása, a kidolgozás, a kifejezés és a megformálás a retorika tanítását követi. A szövegmegértés pedig e műveletek fordított sorrendjében történik meg e modell szerint.

A nyolcvanas évek szövegtani kutatásai és a hozzá kapcsolódó irányok az imént ismertetett elméleti kísérleteket dolgozták föl különböző mélységben, tematikában. E kutatásokhoz összetett nyelvészeti háttér járult, amely a funkcionális nyelvtanok új összefoglalásait hozta (vö. HALLIDAY: 1985., T. GIVÓN: 1984.), a szociolingvisztika további elméleti és empirikus eredményeire épült (lásd például L. MILROY: 1980., GUMPERZ: 1982., GUMPERZ (ed): 1982., ROMAINE: 1982a., 1982b., J. MILROY – L. MILROY: 1985.), illetve az évtized második felében – inkább majd a kilencvenes években érvényesülő hatással – a kognitív nyelvészet különböző ágai jelentkeznek (vö. például G. LAKOFF: 1987., R. W. LANGACKER: 1987., M. BIERWISCH: 1987., S. W. FELIX – S. KANNGIEBER – G. RICKHEIT (Hg.): 1990.). Egyúttal megjelennek azok az összegzések, amelyek elméleti nyelvészeti területek tanait kanonizálják, például a pragmatika területén (formális mondatgrammatikai generatív keretben, lásd S. C. LEVINSON: 1983., a szövegre is kiterjedő funkcionális keretben lásd G. N. LEECH: 1983.).

A sorban elsőként G. BROWN és G. YULE (1983.) diskurzuselemzési összefoglalóját szükséges említeni. A szerzőpáros sajátos vegyülékét adja a brit szisztemikus iskola, a fentebb említett európai szövegtani irányok, GRICE és az amerikai deskriptív, valamint generatív leíró nyelvészet és pragmatika nézeteinek. Kiindulópontjuk a leíró nyelvészet, s a vele kapcsolatba kerülő kommunikációs összetevőkkel együtt kívánják bemutatni, hogy a beszélő/hallgató miként „használja” a nyelvet. A nyelv két funkciója közül a tranzakciós a „tartalom”, az interakciós a társadalmi viszonyok és a személyes attitűdök kifejezését szolgálja. E felfogásban a diskurzus reprezentációja a szöveg, amely technikai értelemben a kommunikatív cselekedetnek a nyelvi rögzítése. A diskurzus bemutatása a kontextus interpretációbeli szerepével kezdődik (a referenciát, az előfeltevést, az implikaturát és az inferenciát említve), majd a diskurzustartalom reprezentációja és a mondattani és diskurzusbeli topik tárgyalásával folytatódik, ezt követi a téma, a tematizáció tárgyalása, ezután az információstruktúra bemutatása, ezt követően a referencia szövegbeli és diskurzusbeli természete (többek között a helyettesítés és a névmások tárgyalásával), végül a diskurzusinterpretációban a világról való tudás kerül sorra. A világról való tudás és annak nyelvi megjelenítése szoros összefüggésben áll egymással, a hozzájuk kapcsolódó cselekvésmodellek pedig a társadalmi szerepekkel és szituációkkal.

A korszak reprezentatív összefoglalása a van DIJK szerkesztette Handbook négy kötete (van DIJK (ed.): 1985a.). A munkában a szövegtan legismertebb művelői szerepeltek, részben irányzatuktól függetlenül, az egyik legérdekesebb tudományos diskurzust létrehozva a szövegtan történetében. Az első kötet a diskurzus tudományterületeivel foglalkozik, a második a diskurzus „dimenzióival” (nagyobbrészt nyelvi szintek szerint), a harmadik a dialógus általános kérdéseit mutatja be, a negyedik a diskurzuselemzés szociológiai vonatkozásait (tartalomjegyzékét VASS közli a *Szemiotikai szövegtan* 5. kötetében (274–276)). A Handbook itt részletesen nem ismertethető, inkább az emelendő ki általános jelentősége mellett, hogy a szövegtan mint szövegtudomány minden aspektusát részletesen bemutatva, annak összetettségét, interdiszciplináris jellegét hang-

súlyozza, s az ebből eredő elméleti és módszertani nehézségekre akarva vagy akaratlanul folyamatosan rámutat.

A szövegтанban mindinkább érvényesülő multi- és interdiszciplinaritás jeleként értékelhető az a kötet (KALLMEYER (Hg.): 1986.), amely a szövegtipológiát kommunikációtipológiai keretben helyezte el (GÜLICH: 1986.), a procedurális kutatások és a forgatókönyvre vonatkozó ismeretek összegzését adta (W. NOTHDURFT: 1986.), erősen megalapozva a további elméleti és leíró szövegkutatást.

Az évtized vége felé több jelentős kötet jelent meg a szöveglétrehozás és a szövegfeldolgozás szűkebb témaköréből, utalva a nyelvtudományban mind uralkodóbbá váló kognitív fordulatra (lásd például G. ANTOS – H. P. KRINGS (Hg.): 1989.).

A nyolcvanas években a szövegтанról szóló tudományos diskurzus megegyezni látszott egyes alapvető szempontok és a hozzájuk tartozó kategóriák értelmezésében, amelyet a legjobban talán a konnexitás, kohézió és koherencia hármassága képvisel. Jóllehet a fent röviden jellemzett irányzatok nem tekinthetők egységesnek még e kategóriák meghatározásában sem, mégis viszonylagos konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy a konnexitás a grammatikai elemek viszonya, a kohézió a szemantikai szinten érvényesül, a koherencia pedig a pragmatikai szinten. E hármasság egyúttal a korszak átmeneti jellegét is bizonyítja: a három szint valójában a grammatikai kiindulás maradványa, megkerülhetetlen módszertani szükségszerűség, ám közben már előre mutat a kommunikációs és procedurális feldolgozások felé.

A stilisztika továbbfejlesztette a korábban már megalapozott szövegközpontú stílusmagyarázat elméleti alapjait olyan munkákkal, amelyek a szöveg tágabb összefüggéseit (a cselekvést, a szöveglétrehozás és megértés folyamatait) is figyelembe vette (vö. D. TANNEN: 1984., SANDIG: 1986., GUMBRECHT – PFEIFFER (Hg.): 1986., D. BIRCH – M. O'TOOLE (ed.): 1988., L. HICKEY (ed.): 1989.).

A nyolcvanas évek a magyar szövegtanban is jelentős eredményeket hoztak, bár olyan elméleti továbblépési vagy megújulási igényt kevésbé lehet tapasztalni, mint amit másutt. A hetvenes években kialakuló irányzatok többnyire egyenes úton folytatták megkezdett munkájukat.

Elsőként mégis NAGY FERENC részben előzmény nélküli bevezetését kell megemlíteni (NAGY: 1981.), amelynek azonban kidolgozatlan és kusza nyelvelméleti alapjai csökkentik jelentőségét. Nagy munkája olyan kérdéseket is megkerül, illetve leegyszerűsít, amelyek már a magyar szakirodalomban is tisztázódtak, például még állítja, hogy a szöveg a nyelvtani szintek sorában a legfelső (igaz, ez később is fölbukkan, például RÁCZ E.: – SZATHMÁRI I.: 1983. egyik tanulmányában).

BÉKÉSI IMRE az egyik leghatásosabb magyar szövegtani leíró keretet dolgozta ki az 1980-as években két monográfiájával (BÉKÉSI: 1982., 1986.). BÉKÉSI – mint fentebb szó volt róla – DEME (1971.) elgondolásaiból indul ki, s a mellérendelő tartalmi-logikai kapcsolatok tagmondatok (DEME szavával mondategységek) mondaton belüli és mondatok közötti minimális kapcsolódásegységeit és -típusait (és belső strukturálódását, a tömbösödést), a konstrukciótípusokat rendszerezi, főképp frott, újsághírekből és esszékből gyűjtött korpuszon. BÉKÉSI tehát egy mondatgrammatikai (és -szemantikai) jelenség szövegtani kapcsoló jellegét mutatja be, s ezt vetíti ki a szövegre általában. A szöveg alapegysége itt is a mondat, illetve a tagmondat (a mondategység), abban a magyar

nyelvtanírói hagyományban, amely újgrammatikus és strukturalista alapokon elsősorban kategóriákba sorol (miképp az akadémiai nyelvtan, RÁCZ ENDRE és mások művei). E felfogás nem deduktív módon kívánja a szövegből újraírni annak mondatait, hanem a konstrukciótípusokban adja meg a szövegszerveződés legkisebb egységeit („mert – de”, „mert – viszont” stb.), azoknak további lineáris kapcsolódását hasonló tartalmi-logikai rendszerben írja le, ezeknek az általában bekezdésnyi méretű egységeknek a további kapcsolódását azonban már nem vizsgálja, hiszen a lineáris tartalmi-logikai levezetés ennire összetett egységeknél már kérdéses.

Egy másik irány nem csupán a nyelvtant tekintette a szövegtan lehetséges alapjának, hanem az ókori retorika rendszeréből indult ki. BALÁZS JÁNOS már korán a retorika szövegszerkezeti rendszerét igyekezett összeegyeztetni a grammatika (még hozzá a már említett kategorizáló újgrammatikus-strukturalista nyelvtan) leíró rendszerével. Mindezt 1985-ben megjelent könyvében (BALÁZS: 1985.) fejtette ki részletesen úgy, hogy a szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szintet elkülönítve az elsőből indul ki, a mondatok „szintaktikai kapcsolatát” kiemelten fontosnak tartván, s ezzel a szövegtant legnagyobb részt a nyelvtudományon belül kívánja tartani. A szemantikai szint viszont már kevésbé nyelvi jellegű nála: itt a téma azonossága a fő jellemző. A pragmatikai szinten pedig a beszédhelyzetet és a szöveget a mindkettőben egyformán megtalálható, de nem egyformán kifejtett tényállás azonosságával jellemzi, egyszerre logikai és retorikai keretben. Az egyes szintek vizsgálatakor a nyelvtani jelenségeket többnyire párhuzamba állítja a retorikaiakkal (például a beszédben gyakori elhagyást az enthümémával). BALÁZS van DIJK 1977 és 1980 között írt könyvei mintájára megkülönbözteti a szintaktikai mikrostruktúrákat, a szemantikai makrostruktúrákat és a szövegtípusokra jellemző szuperstruktúrákat.

BALÁZS JÁNOS könyve az első magyar szövegtani monográfia, ennek megfelelően nagy hatást gyakorolt, bár retorikai nézőpontjával bizonyos mértékig behatárolta önmaga mozgási területét. Ugyanis a retorika saját meghatározása szerint a tervezett szövegekkel foglalkozik, a spontánokkal nem, vagy alig.

A *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből* című kötet (RÁCZ – SZATHMÁRI (szerk.): 1983.), a korábbi két gyűjteményes kiadvány szerkesztési elvét követte, amennyiben különböző szövegfelfogásokat hirdető szerzőktől közölt írást (például BÉKESI IMRÉTől vagy DEMÉTől éppúgy, mint KIEFERTől). A nyitottság mellett ez a jellegzetesség azonban mást is mutatott: még ekkor sem alakult ki olyan magyar szövegtani műhely (a szerkesztők vagy a szerzők körül), amelyik egy keretben átfogó és résztemák sorát dolgozta volna ki, vagy egy terület lehetséges különböző feldolgozásait szembeállította volna. Ez a laza szerkesztésmód engedte meg, hogy a kötetben már a hetvenes években túlhaladott nézetek is hangot kapjanak.

SZABÓ ZOLTÁN kolozsvári munkássága elsősorban a stílusmagyarázatra összpontosított, amelyet korán összekötött a szövegtannal és a pragmatikával (vö. SZABÓ: 1977., SZABÓ (szerk.): 1982.), és amely irodalmi szövegek vizsgálata nyomán a tematikai, tartalmi jellegű „fókuszkozhézió” kategóriájában összegződött, amely itt a szöveg legfontosabb kohéziós eleme (SZABÓ: 1988.). A fókuszkozhéziót azonban a szerző nem részletezte, így a szöveg más jellegű összetevőihöz való viszonya kissé tisztázatlan.

Az 1980-as évek más tekintetben több változást is hozott a magyar szövegtani kutatásokban. Olvashatóvá vált magyarul PETŐFI S. JÁNOS, legújabb munkáit magyarul is publikálta (PETŐFI: 1982., 1984., 1988.). Több olyan tanulmánykötet jelent meg, amelyek fontos szerzők szövegtani, illetve a szöveggel szoros kapcsolatban álló tanulmányait közli (RADICS – LÁSZLÓ J. (szerk.): 1980., THOMKA B. (szerk.): 1982., illetve HORÁNYI Ö. (szerk.): 1977., PLÉH – TERESTYÉNI T. (szerk.): 1979., PLÉH – SIKLAKI I. – TERESTYÉNI T. (szerk.): 1988., KANYÓ – SIKLAKI (szerk.): 1988.). Számos munka látott napvilágot, amely szorosan kötődik a szövegvizsgálatokhoz, például TERESTYÉNI TAMÁS írása GRICE elmélete alapján (TERESTYÉNI: 1981.), KIEFER FERENC pragmatikai munkái az előfeltevésekről (lásd KIEFER: 1983.) vagy PLÉH CSABA könyve az emlékezés és a történetszerkezet pszichológiai összefüggéseiről (PLÉH: 1986.), valamint BÁNRÉTI ZOLTÁN mellérendelésről szóló tanulmánya (BÁNRÉTI: 1983.).

Megemlítendő, hogy a retorikai kutatások több irányban is élénkebbek lettek a korábbi korszakokhoz képest: VÍGH ÁRPÁD a francia nyelvterületről kiinduló neoretorika strukturalista keretében készített sajátos, egyszerre leíró és történeti összeggést (VÍGH: 1981.), SZABÓ G. Z. – SZÖRÉNYI L. (1988.) a klasszikus retorika rendszerét foglalta össze kortárs használatra, míg SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY (1992.) az alakzattan irodalomelméleti megújítására tett kísérletet, GÁSPÁRI LÁSZLÓ pedig hosszabb ideje a retorika, a pragmatika és a poétika ötvöztetésére (GÁSPÁRI: 1996.).

Miképp korábban már említettett, a magyar irodalomelméletben a nyolcvanas évek a teoretikus irányváltás még nem sok eredményt mutató jelentős korszakát hozták: az ideológiai központú irodalomértelmezés helyett az esztétikumközpontú műértelmezés vált uralkodóvá (amelyet a korabeli tankönyvvita pontosan tükrözött). Az irodalmi hermeneutika persze látens kettősségben működik: miközben az irodalmi műveket szövegekként tételezi, beszédként, méghozzá a befogadót megszólító és vele beszédbe elegyedő interakciós folyamatként, aközben mindezt (legalábbis gyakran) a nyelv teljesítményének tartja (különösen a kései HEIDEGGER vagy a dekonstrukciós irányzatok). A nyelv mint határokkal rendelkező fenomén így a szöveglehetőségeket korlátozó rendszerként jelenik meg. A korszakra a befogadás és a feldolgozás jellemző: ekkor jelenik meg GADAMER főműve magyarul (GADAMER: 1960/1984.), válik ismertebbé HEIDEGGER, WITTGENSTEIN, illetve JAUB és ISER, de MAN és DERRIDA, akiknek irodalomelméleti és elemző műveik jóval közelebb kerülnek az irodalmi mű szövegszerűségéhez, mint a filozófiai megközelítéseké. A nyelvkérdést a dekonstrukció radikalizálja azután.

A kilencvenes években az általános szövegtani kutatások további átalakulását lehet tapasztalni, amelynek lényegét a következőkben lehet összefoglalni. Egyrészt bizonyos fokig kettévált az elméleti kutatás és az empirikus korpuszleírás (ez utóbbi különösen a társalgások elemzésében halmozott fel nagy mennyiségű anyagot a legkülönbözőbb nyelveken, már az előző korszakban is). Másrészt a nyelvre-összefüggés-különböző nyelvtani formáit kutató irányok mellett mind nagyobb mértékben teret kapott a szövegfeldolgozás-kognitív-pszichológiai alapo zású kutatása és leírása, nem kis mértékben a hetvenes évek elméleti eredményeinek (például de BEAUGRANDE – DRESSLER vagy van DIJK – KINTSCH) és a nyolcvanas évek kutatásainak hatására, illetve az általános nyelvészeti irányvonalak átrendeződése következtében. Ma már ennek a kutatási témának is nagy szakirodalma és különböző irányai vannak (összefoglalóan lásd

SCHWARZ: 1992.). Harmadrészt, az előzőekből is következően, a kommunikációkutatás még szorosabb összefüggésben áll a szövegértelmezéssel. Negyedrész a szövegkutatást a kognitív tudomány fogja mindinkább össze, magába emelve mindazokat a különböző tudományágakból származó eredményeket, amelyek valamilyen módon hozzájárulnak a szöveg megközelítéséhez, vagy a moduláris rendszerben, amelyet H. STROHNER (1990.) érvényesít, vagy amelyet magyarul például KERTÉSZ ANDRÁS vázolt fel (KERTÉSZ: 1992.), vagy egy holisztikus megközelítésben, amely HALLIDAY műveiből kiindulva és LANGACKER, LAKOFF eredményeit fölhasználva dolgozza ki a párhuzamos szövegfeldolgozás rendszerét. Mindkét módszertannak lehetséges elágazásait PETŐFI S. JÁNOS fogalmazta meg (PETŐFI: 1996., 1997.).

A kognitív nyelvészet a kognitív pszichológiai kutatásokat bevonja nyelv magyarázatába, ennek megfelelően annak központi eleme a reprezentáció, a produkció és a recepció. Ez az irányulás a szövegtan fent jelzett kései tendenciáival nagymértékben egybeesik (sőt, részben azonos kutatásokból ered), és annak szándékaival megegyezően a nyelv- vagy szövegmagyarázat pszichológiai „realitását” kívánja megközelíteni. A kognitív irányú nyelvelméletek a jelentésnek a nyelvtanhoz hasonló jelentős szerepet adnak. E nyelvmagyarázatok egy része (a holisztikus irány) a pragmatikát is a leírás összetevőjének tekinti, egy másik részük (a moduláris irány) pedig egymástól független modulok rendszerében és hierarchiájában közelít a szöveg felé. A kognitív alapú pszicholinguisztika szövegtani kutatásainak jelentőségéről és történeti áttekintéséről (amelynek egyes elemei van DUJ, KINTSCH és mások kapcsán fentebb már említettek) lásd FELIX – KANNGIEBER – RICKHEIT (Hg.): 1990. 16–23.).

Az emberi elme működését bemutató korábbi számítógép-metaphora átalakult, s mára inkább az „ökörendszer” kategóriája mutatja be a szövegfeldolgozást (HANS STROHNER kifejezésével), azt jelezve, hogy a szöveg és a hozzá tartozó folyamatok megváltoztatják ember és környezete viszonyát, tehát a szöveg mint produktum, a hozzá kapcsolódó elmebeli kogníciók és a környezet összjátékaként értelmezhető. Ez a szemléletmód megjelenik a legújabb összefoglalásokban éppúgy, mint a résztémákat feldolgozó munkákban (lásd például STROHNER: 1990., HEINEMANN – VIEHWEGER: 1991., C. STUTTERHEIM: 1997.).

A magyar szövegtani kutatások 1990. után élénkültek föl, amikor PETŐFI S. JÁNOS BÉKÉSI IMRÉVEL Szegeden megindította a *Szemiotikai szövegtan* című sorozatot, amely a nyitott fórum állandóságával nemcsak helyben hozott létre iskolát (mind PETŐFI kései irányzatának, mind BÉKÉSIÉNEK megfelelően), hanem más megközelítéseknek is bőséggel helyt adott. A *Szemiotikai szövegtan* – bár nem alakított ki egységes műhelyt – az eddigi hazai kutatásokban a leghatározottabb keretet adta mind a tanulmányok jellegének megválogatásával (általában olyan hosszabb írások jelentek meg, amelyek elméletileg és módszertanilag is jelentősek), mind a közölt vitákkal, könyvismertetésekkel, repertáriummokkal, bibliográfiákkal, legalább röviden informálva olvasóit arról, hogy mi történik a szövegtanban a világ más tájain éppúgy, mint a magyar nyelvtudományban.

Így például TERESTYÉNI TAMÁS generatív alapú, formális leírású, kommunikációs keretű, automata elvű szövegelméleti tanulmánya (TERESTYÉNI: 1992.) mellett megjelent itt KIEFER FERENC szintaktikai, szemantikai és pragmatikai összetevőket egyaránt tárgyaló tanulmánya a szöveg időszerkezetéről (KIEFER: 1992.), vagy SZABÓ ZOLTÁN néhány írása saját – a stilisztikából – kiinduló szövegfókusz-elgondolásáról (lásd például

SZABÓ: 1992.). Hasonlóképpen BENCZE LÓRÁNT egy hosszabb elemzése, melyben a BALÁZS-féle retorikai szövegtani hagyományt és annak klasszikus elődeit ötvözi a HALLIDAY-féle szisztemikus nyelvtan néhány elemével, valamint HAIMANNnak és körének ikonicitásértelmezésével (BENCZE: 1991.), valamint MÁTÉ JAKAB tudománytörténeti áttekintése (MÁTÉ: 1991.). Az első kötet külön lexikonban értelmezi a magyar olvasónak PETŐFI S. JÁNOS szövegelméletének akkori összetevőit és összefüggéseit (VASS: 1990.). Külön megemlítendő az ötödik kötet, amelyben néhány rövid, de jelentős írás olvasható a szövegtan elméleti, kivált interdiszciplináris kérdéseiről például KERTÉSZ ANDRÁS (KERTÉSZ: 1992.), KOCSÁNY PIROSKA (KOCSÁNY: 1992.) és PÉTER MIHÁLY (PÉTER: 1992.) megfogalmazásában. KERTÉSZ (1992.) röviden, de igen pontosan vázolja a moduláris elméleti lehetőségek metatudományos jelentőségét és textológiai hasznosíthatóságát.

A *Szemiotikai szövegtan* körül egyrészt PETŐFI utolsó korszakához illeszkedve alakult ki kutatási irány, egyrészt PETŐFI rendszerét közvetlenül alkalmazva (lásd például VASS: 1991.), másrészt PETŐFI közreműködésével is a kreatív-produktív szövegtani kutatás (lásd például PETŐFI – BENKES Zs.: 1992.), valamint szövegtani résztémák kidolgozása. Hasonlóképpen BÉKÉSI IMRE szövegelfogása körül is kialakult műhelymunka, nem függetlenül az előzőtől, amint azt a *Halotti beszéd* feldolgozása mutatja (BÉKÉSI – H. TÓTH (szerk.): 1994.).

Az egyéni kutatások tovább szélesedtek. KOCSÁNY PIROSKA a szövegtan néhány alapvető elméleti kérdéséről szóló nagy hatású tanulmányával, amely KIEFER FERENC korai munkái óta az első hazai próbálkozás nyelvtudomány és szövegtan tudományelméleti elkülönítésére, az itt fölmerülő legfontosabb kérdések megfogalmazására (KOCSÁNY: 1989.; e munkának kéziratban maradt részeit is többen olvasták az átlagnál), tudománytörténeti írásaival (KOCSÁNY: 1996.), valamint szöveggrammatikai tanulmányával (KOCSÁNY: 1995.). BÉKÉSI IMRE folytatva eddigi munkásságát a konstrukciótípusok vizsgálatát erőteljesen formalizálta és összekötötte a pragmatika nézőpontjával, és az egész kérdést az interpretáció keretébe helyezte (vö. BÉKÉSI: 1993.). DÁNIEL ÁGNES fordításelméleti munkáit használta föl szövegtani dolgozatában, amelyben a magyar besoroló-kategorizáló szöveggrammatikai hagyományt kapcsolta össze SZABÓ ZOLTÁN fókuszkoheziós elképzelésével, a szöveg szemantikai vázát egyfajta értelemző szerkezetként létrehozva, a szövegben valamerre utaló nagyobb egységeket kiemelve (enyhe van DIJK hatással, írott szövegeket elemezve; DÁNIEL: 1990.). S elkészült egy funkcionális pragmatikai alapú rövid szövegtani összefoglalás is, főképp diákok számára (TOLCSVAI NAGY: 1994.).

Az ELTE BTK-n működő stíluskutató csoport általános irányultsága az elmúlt tíz évben mind határozottabban közeledett a szövegtani keret alkalmazásához, különösen elméleti tanulmánykötetében (lásd SZATHMÁRI (szerk.): 1996.), illetve tagjainak egyéni munkáiban (lásd kivált FEHÉR ERZSÉBET, EÖRY VILMA, RAISZ RÓZSA, GÁSPÁRI LÁSZLÓ munkáit, valamint BENCZE (1996.) és TOLCSVAI NAGY (1996.) monográfiáit, e két utóbbit már a kognitív és a HALLIDAY-féle funkcionális keretben).

A kutatások fellendüléséhez több további tényező is hozzájárult, például az első nem pusztán leíró, hanem magyarázó nyelvtan megjelenése KIEFER FERENC szerkesztésében (KIEFER (szerk.): 1992., 1994.), továbbá a hazai szociolingvisztika kialakulása és első eredményei, amelyek bemutatták a beszélt nyelvi korpuszok (azaz szövegek) feldol-

gozásának legfontosabb kérdéseit (lásd például KONTRA M. (szerk.): 1988.), a szabad kommunikációkutatás lehetőségeit.

Az irodalomelméletben az irodalomhermeneutika immár árnyalt és összetett hazai recepcóját és továbbértelmezését lehet tapasztalni (a fentebb már említett értelemben), mind elméleti szinten, vö. KULCSÁR-SZABÓ E. (1995.), valamint SZEGEDY-MASZÁK (1995.) elméleti írásait, a *Literatura* 1991/2. számát, mind a magyar irodalomtörténetben, lásd KULCSÁR-SZABÓ (1993.), KABDEBÓ L. – KULCSÁR-SZABÓ E. szerk. (1995.), SZEGEDY-MASZÁK (1995.) történeti írásait, KABDEBÓ – KULCSÁR-SZABÓ szerk. (1992.; 1993.) kötetét.

Összefoglalóan azt lehet megállapítani e vázlatos történetből, hogy a szövegkutatás több irányból indult ki, legerőteljesebben a grammatika mondaton túl érvényes sajátságai álltak az érdeklődés középpontjában, míg a pragmatikai, irodalmi és hermeneutikai kérdések nem kaptak ilyen nagy szerepet. A későbbiekben a szövegfogalom meghatározása, elméleti és módszertani megközelítése mind bonyolultabbá vált a bevont összetevők növekedésével arányban. E változás kettős eredménnyel járt: egyrészt az elméleti igényű szövegmagyarázatok egy jó része csak résztémák körében tett megállapításokat, és azokat próbálta általános magyarázóelvként érvényesíteni, másrészt viszont a szövegfogalom kommunikációs közegbe helyezése a kezdeti látszólagos parttalanság után mára kezdi határozottabb (de természetesen nem valami „végleges”) kereteit megkapni.

Mindamellet hiba volna e vázlatos történeti és tipológiai áttekintés alapján egyfajta egyenes vonalú fejlődéselvet állítani a szövegtan tudománytörténete mögé. Nemcsak azért, mert számos irányzat párhuzamosan működött és működik, vagy azért, mert például a szöveggrammatikai megközelítések a későbbi korszakokban is jelentkeztek (lásd például E. COSERIU: 1980., sőt WEINRICH: 1993.), hanem azért, mert a mai szövegtan valójában a korábbi eltérő nézőpontok (és tudományágak: grammatika, szemantika, pragmatika, kommunikációelmélet, cselekvésselmélet, kognitív pszichológia) elméleti és módszertani összeegyeztetésével foglalatoskodik, miképp fentebb szó volt róla, leginkább kognitív tudományos és metatudományos keretben.

A magyar szövegtani kutatások – miképp az a fentebb fölállított korszakonkénti párhuzamokból is kiderül – csak részben követték ezeket az irányokat. A legfeltűnőbb jellegzetesség a mondatgrammatikai kiindulópont máig tartó uralma és a pragmatikai nézőpont továbbra is fennálló hiánya vagy kidolgozatlansága. Mindamellet azonban a jelzett eredmények mellett más hiányosságok is megemlíthetőek, hiszen például ELEKFI LÁSZLÓnak vagy É. KISS KATALINnak az aktuális mondattagolásról szóló tanulmányai alig hatottak a grammatikai kiindulású hazai szövegmagyarázatokra, míg DANEŠ főntebb említett írása (legalábbis felszínesen) igen.

Jegyzetek

- * Egy készülő szövegtan tudománytörténeti fejezete.

Irodalomjegyzék

ANDEREGG, Johannes:

1977. *Literaturwissenschaftliche Stiltheorie*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

ANTOS, Gerd – KRINGS, Hans P. (Hg.):

1989. *Textproduktion*. Niemeyer, Tübingen.

AUSTIN, John L.:

1962/1990. *Tetten ért szavak*. Ford. PLÉH Csaba. Akadémiai Kiadó.

BALÁZS János:

1985. *A szöveg*. Gondolat.

BÁNRETI Zoltán:

1983. *A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról*. Akadémiai Kiadó.

BARTHES, Roland:

1964. *Éléments de sémiologie*. Editions du Seuil, Paris.

DE BEAUGRANDE, Robert-Alain – DRESSLER, Wolfgang U.:

1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Niemeyer, Tübingen.

BÉKÉSI Imre:

1982. *Szövegszerkezeti alapvizsgálatok*. Akadémiai Kiadó.

1986. *A gondolkodás grammatikája*. Tankönyvkiadó.

1993. *Jelentésszerkezetek interpretációs megközelítése*. JGYTF Kiadó, Szeged.

BÉKÉSI Imre – H. TÓTH Imre (szerk.):

1994. *Bárczi Géza centenárium*. MTA Szegedi Területi Bizottsága, Szeged.

BENCZE Lóránt:

1991. Élő szónak súlyos volta. Putatív szövegvizsgálati modell és alkalmazásának kísérlete. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan*. 3. JGYTF Kiadó, Szeged, 13–40.

1996. *Mikor miért kinek hogyan. I. Stílus és értelmezés a nyelvi kommunikációban*. Corvinus Kiadó.

BIERWISCH, Manfred:

1987. Linguistik als kognitive Wissenschaft – Erläuterungen zu einem Forschungsprogramm. *Zeitschrift für Germanistik*. 6. 645–667.

BIRCH, David – O'TOOLE, Michael (eds.):

1988. *Functions of Style*. Pinter Publishers, London.

BÓKAY Antal:

1979. A szövegelmélet modelljei és alkalmazási lehetőségük. In: SZATHMÁRI I. – VÁRKONYI I. (szerk.): *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, 47–56.

BROWN, Gillian – YULE, George:

1983. *Discourse Analysis*. Cambridge.

CHOMSKY, Noam:

1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, Cambridge.

COSERIU, Eugenio:

1980. *Textlinguistik. Eine Einführung*. Narr. Tübingen.

CSÚRI Károly:

1987. *Lehetséges világok. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből*. Tankönyvkiadó.

DANEŠ, František:

- 1970/1982. A szövegstruktúra nyelvészeti elemzéséhez. In: THOMKA B. (szerk.): *Tanulmányok 15. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 45–50.

DANEŠ, František – VIEHWEGER, Dieter (eds):

1976. *Probleme der Textgrammatik*. I. Akademie-Verlag, Berlin. (Studia grammatica XI.)
1977. *Probleme der Textgrammatik*. II. Akademie-Verlag, Berlin. (Studia grammatica XVIII.)

DÁNIEL Ágnes:

1990. *Szó – szöveg – szer – szervez. A szöveg szerveződésének vizsgálata*. Akadémiai Kiadó.

DEME László:

1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*. Akadémiai Kiadó.
1983. A szövegség és a szövegegység néhány jellemzője. In: RACZ E. – SZATHMÁRI I. (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó, 31–60.

Dienes Dóra:

1978. *A szerkesztettségi hiányosság és szövegösszefüggésbeli kiegészítése*. Akadémiai Kiadó.

VAN DIJK, Teun A.:

1972. *Some Aspects of Text Grammars*. Mouton, The Hague.
1977/1982. Kontextus és megismerés. Tudáskeretek és beszédaktus-megértés. In: THOMKA B. (szerk.): *Tanulmányok 15. Szövegelmélet*. Újvidék, 63–81.
1977. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*. Longman, London.
1980a. *Textwissenschaft*. Niemeyer, Tübingen.
1980b. *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale.
1985. Introduction: Discourse Analysis as a New Cross-Discipline. In: T. A. van DIJK (ed.): 1985a. 1–10.

VAN DIJK, Teun A. (ed.):

- 1985a. *Handbook of Discourse Analysis*. Academic Press, London.
1985b. *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media*. Walter de Gruyter, Berlin, New York.

VAN DIJK, Teun A. – KINTSCH, Walter:

1978. Cognitive Psychology and Discourse: Recalling and Summarizing Stories. In: W. U. DRESSLER (ed.): *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 61–80.
1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. Academic Press, London.

DRESSLER, Wolfgang U.:

1972. *Einführung in die Textlinguistik*. Niemeyer, Tübingen.

DRESSLER, Wolfgang U. (ed.):

1978. *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter.

ECO, Umberto:

1962. *Opera aperte: forma e indeterminazione nelle poetiche contemporanee*. Bompiani, Milano. (A nyitott mű. Gondolat. 1968.)
1972. *Einführung in die Semiotik*. W. Fink, München.

ENKVIST, Nils Erik:

1978. Stylistics and Text Linguistics. In: W. U. DRESSLER (ed.): *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 174–90.

ERVIN-TRIPP, Susan:

- 1972/1988. A szociolingvisztikai szabályokról: váltogatás és együttes előfordulás. In: PLÉH Cs. – SIKLAKI I. – TERESTYÉNI T. (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Tankönyvkiadó. II. 145–86.

FELIX, Sascha W. – KANNGIEBER, Siegfried – RICKHEIT, Gert (Hg.):

1990. *Sprache und Wissen. Studien zur Kognitiven Linguistik*. Westdeutscher Verlag.

FISH, Stanley E.:

1975. Literatur im Leser: Affektive Stilistik. In: R. WARNING (Hg.): *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis*. Fink, München, 196–227.

FISHMAN, Joshua A. (ed.):

1968. *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague, Paris.

FÖNAGY Iván:

1966. A beszéd kettős kódolása. *ÁNYT*. IV. 69–76.
1974. *Füst Milán: Öregség. Dallamfejtés*. Akadémiai Kiadó.

FOUCAULT, Michel:

1966. *Les mots et les choses*. Editions Gallimard, Paris.

GARFINKEL, Harold:

- 1967/1977. Mi az etnometodológia? In: HORÁNYI Özséb (szerk.): *Kommunikáció. Közgazdasági és Jogi*. II. 173–202.

GÁSPÁRI László:

1996. Egy új retorika- és stíluselmélet vázlata. In: SZATHMÁRI István (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, 34–81.

GENETTE, Gérard:

1966. *Figures*. I. Seuil. Paris.

GIVÓN, Talmy:

1984. *Syntax. A Functional-Typological Introduction*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.

GOFFMAN, Erving:

1980. *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Gondolat.

GRICE, Paul:

- 1975/1988. A társalgás logikája. (Logic and Conversation). In: PLÉH Csaba – SIKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Tankönyvkiadó. 233–250.

GUMPERZ, John J.:

1982. *Discourse Strategies*. Cambridge.

GUMPERZ, John J. (ed.):

1982. *Language and Social Identity*. Cambridge University Press.

GÜLICH, Elisabeth:

1986. Textsorten in der Kommunikationspraxis. In: W. KALLMEYER (Hg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Schwann, Düsseldorf, 15–46.

GÜLICH, Elisabeth – RAIBLE, Wolfgang:

1972. *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*. Athenäum, Frankfurt.
1977. *Linguistische Textmodelle*. W. Fink, München. (UTB 130)

HABERMAS, Jürgen:

1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt, Suhrkamp.

HALLIDAY, M. A. K.:

1968. The Users and Uses of Language. In: J. A. FISHMAN (ed.): *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague, 139–169.

1978. *Language as a Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning*. University Park Press, London, Baltimore.
1985. *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold, London.
- HALLIDAY, M. A. K. – HASAN, Ruquaya:
1976. *Cohesion in English*. Longman, London.
- HANKISS Elemér:
1985. *Az irodalmi mű mint komplex modell*. Magvető.
- HANKISS Elemér (szerk.):
1971a. *Formateremtő elvek a műalkotásban*. Akadémiai Kiadó.
1971b. *A novellaelemzés új módszerei*. Akadémiai Kiadó.
- HARRIS, Zellig S.:
1952. Discourse Analysis. *Language* 28. 1–30.
1947/1969. *Structural Linguistics*. University of Chicago Press.
- HARTUNG, Wilhelm:
1983. Sprache und Kommunikation. In: W. FLESCHER et al. (Hg.): *Deutsche Sprache. Kleine Enzyklopädie*. Leipzig.
- HARWEG, Roland:
1968. *Pronomina und Textkonstitution*. Fink, München.
- HEINEMANN, Wolfgang – Dieter, VIEHWEGER:
1991. *Textlinguistik. Eine Einführung*. Niemeyer, Tübingen.
- HICKEY, Leo (ed.):
1989. *The Pragmatics of Style*. Routledge, London, New York.
- HORÁNYI Özséb (szerk.):
1977. *Kommunikáció. Közgazdasági és Jogi*.
- HORVÁTH Iván – VERES András (szerk.):
1980. *Ismétlődés a művészetben*. Akadémiai Kiadó.
- HUMBOLDT, Wilhelm von:
1836/1985. Az emberi nyelvek szerkezetének különbözőségéről és ennek az emberi nem szellemi fejlődésére gyakorolt hatásáról. In: *Válogatott írásai*. Európa, 69–115.
- HYMES, Dell:
1974. *Foundations in Sociolinguistics*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- ISENBERG, Horst:
1971. Überlegungen zur Texttheorie. In: J. IHWE (Hg.): *Literaturwissenschaft und Linguistik. Ergebnisse und Perspektive*. Bd. 1. Athenäum, Frankfurt, 155–172.
- ISER, Wolfgang:
1972. *Der implizite Leser*. Fink, München.
1976/1984. *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*. W. Fink, München. (UTB 636)
- JAKOBSON, Roman:
1960/1969. Nyelvészet és poétika. In: *Hang – jel – vers*. Gondolat. 211–257.
- JAUB, Hans Robert:
1976. *Literaturgeschichte als Provokation*. Suhrkamp, Frankfurt.
- KABDEBÓ Lóránt – KULCSÁR SZABÓ Ernő (szerk.):
1992. „de nem felelnek, úgy felelnek”. *A magyar líra a húszas–harmincas évek fordulóján*. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó.
1993. *Szintézis nélküli évek. Nyelv, elbeszélés, világgép a harmincas évek epikájában*. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó.
1995. *Az irodalomértés horizontjai. Párbeszéd irodalomtudományunk modern hagyományával*. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó.

- KALLMEYER, Werner – KLEIN, Wolfgang – MEYER-HERMANN, Reinhard – NETZER, Klaus – SIEBERT, Hans-Jürgen:
1974. *Lektürekolleg zur Textlinguistik. I–II.* Athenäum, Frankfurt.
- KALLMEYER, Werner (Hg.):
1986. *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen.* Schwann, Düsseldorf.
- KANYÓ Zoltán:
1990. *Szemiotika és irodalomtudomány. Válogatott tanulmányok.* Szeged.
- KANYÓ Zoltán – SÍKLAKI István (szerk.):
1988. *Tanulmányok az irodalomtudomány köréből.* Tankönyvkiadó.
- KIEFER Ferenc:
1976. A szövegelmélet grammatikai indokoltságáról. *ÁNyT.* XI. 197–222.
1979. *Szövegelmélet – szövegnyelvészet – szöveggrammatika.* Nyr. 216–225.
1983. *Az előfeltevések elmélete.* Akadémiai Kiadó.
1992. A szöveg időszervezetéről. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan.* 4. JGYTF Kiadó, Szeged, 40–55.
- KIEFER Ferenc (szerk.):
1992. *Strukturális magyar nyelvtan. 1. Mondattan.* Akadémiai Kiadó.
1994. *Strukturális magyar nyelvtan. 2. Fonológia.* Akadémiai Kiadó.
- KOCSÁNY Piroska:
1981. Jelentés és metafora. *MNy.* 59–72.
1988. Stilisztikai kutatások német nyelvterületen 1970–1985. *Helikon,* 454–475.
1989. Szövegnyelvészet vagy szövegek nyelvészete? *Filológiai Közöny,* 26–43.
1992. Szövegnyelvészet versus szövegelemzés. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. – VASS L. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan* 5. JGYTF Kiadó, Szeged, 145–152.
1995. Műhelytanulmány az ő névmásról. *Nyr.* 285–293.
1996. Szövegnyelvészet és szövegtan (Részletek egy tudomány történetéből). In: SZATHMÁRI I. (szerk.): *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó, 152–163.
- KONTRA Miklós (szerk.):
1988. Beszélt nyelvi tanulmányok. MTA Nyelvtudományi Intézete.
- KOSELLECK, Reinhart:
1979. *Vergangene Zukunft.* Suhrkamp, Frankfurt.
- KULCSÁR SZABÓ Ernő:
1993. *A magyar irodalom története.* 1945 – 1991. Argumentum, Budapest.
1995. *Történetiség – megértés – irodalom.* Universitas.
- LABOV, William:
1972. *Sociolinguistic Patterns.* University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- LAKOFF, George:
1987. *Women, Fire, and Dangerous Things.* The University of Chicago Press.
- LANG, Ewald:
1973. Über einige Schwierigkeiten beim Postulieren Einer Textgrammatik. In: F. KIEFER – N. RUWET (eds.): *Generative Grammar in Europe.* Riedel, Dordrecht. 284–314.
- LANGACKER, Ronald W.:
1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I.* Stanford, California.
- LEECH, Geoffrey N.:
1983. *Principles of Pragmatics.* London.
- LEVINSON, Stephen C.:
1983. *Pragmatics.* Cambridge University Press. London. *Kulturwissenschaftlichen Diskurselemente.* Suhrkamp, Frankfurt, 612–619.

- LUCKMANN, Thomas:
1992. *Theorie des sozialen Handels*. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- LUHMANN, Niklas:
1984. *Soziale Systeme. Grundriß einer allgemeinen Theorie*. Suhrkamp, Frankfurt.
- DE MAN, Paul:
1979. *Allegories of Reading: figural language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust*. Yale University Press, New Heaven.
- MÁTÉ Jakab:
1991. A magyar szövegtani kutatások mai helyzete. I. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 2*. Szeged, 73–116. II. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 3*. Szeged, 105–143.
- MILROY, Lesley:
1980. *Language and Social Networks*. Basil Blackwell, Oxford.
- MILROY, James – MILROY, Lesley:
1985. *Authority in language. Investigating language prescription and standardization*. Routledge & Kegan Paul, London.
- MOTSCH, Wolfgang – VIEHWEGER, Dieter:
1981. Sprachhandlung, Satz und Text. In: I. ROSENGREN (Hg.): *Sprache und Pragmatik*. Lunder Symposium 1980. Malmö, 125–154.
- NAGY Ferenc:
1981. *Bevezetés a magyar nyelv szövegtanába*. Tankönyvkiadó.
- NÉMETH G. Béla:
1973. *Létharc és nemzetiség. Irodalmi tanulmányok*. Magvető.
1977. *11 vers. Verselemzések, versértelmezések*. Tankönyvkiadó.
- NÉMETH G. Béla (szerk.):
1972. *Az el nem ért bizonyosság*. Akadémiai Kiadó.
- NÉMETH T. Enikő:
1996. *A szóbeli diskurzusok megnyilatkozáspéldányokra tagolása*. Akadémiai Kiadó.
- NOTHDURFT, Werner:
1986. Das Muster im Kopf? Zur Rolle von Wissen und Denken bei der Konstitution interaktiver Muster. In: KALLMEYER (Hg.): *Kommunikationstypologie. Handlungsmuster, Textsorten, Situationstypen*. Schwann, Düsseldorf, 92–116.
- PARSONS, Talcott:
1937. *The Social Structure of Action*. Glencoe.
- PÉTER Mihály:
1978. Jegyzetek a funkcionális nyelvhasonlításról. *ÁNyT.* XII. 221–231.
1992. A szövegtani kutatásról. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. – VASS L. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 5*. JGYTF Kiadó. Szeged. 171–176.
- PETŐFI, S. János:
1971. *Transformationsgrammatiken und eine kontextuelle Texttheorie*. Athenäum, Frankfurt.
1974. Towards an empirically motivated grammatical theory of verbal texts. In: J. S. PETŐFI – H. RIESER (Hg.): *Probleme der modelltheoretischen Interpretation von Texten*. Buske, Hamburg, 205–275.
1978. A Formal Semiotic Text Theory as an Integrated Theory of Natural Language. In: W. U. DRESSLER (ed.) *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 35–46.
1982. Szöveg, modell, interpretáció. In: THOMKA B. (szerk.): *Tanulmányok 15. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 137–185.

1984. Szövegkompozíció makro és mikro szinten. Metodológiai megjegyzések a kompozíció kohezív szerkezetének elemzéséhez. *Hid* 6. 856–873.
1988. A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum. *Nyr.* 219–229.
1991. A szövegszignifikáció aspektusai és azok szemiotikai textológiai tárgyalása. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan*. 2. JGYTF Kiadó, Szeged, 7–37.
1996. *Az explicitég biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek iunterpretációjában*. MTA Nyelvtudományi Intézete.
1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram*. Officina Textologica 1. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- PETŐFI, S. János – RIESER, Hannes:
1974. *Probleme der modelltheoretischen Interpretation von Texten*. Buske, Hamburg.
- PETŐFI S. János – BENKES Zsuzsa:
1992. *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben*. Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat. Veszprém.
- PIKE, Kenneth:
1967. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. Mouton, The Hague.
- PLÉH Csaba:
1986. *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Akadémiai Kiadó.
- PLÉH Csaba – RADICS Katalin:
1976. „Hiányos mondat”, pronominalizáció és a szöveg. *ÁNyT*. XI. 261–277.
- PLÉH Csaba – TERESTYÉNI Tamás (szerk.):
1979. *Beszédaktus – kommunikáció – interakció*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- PLÉH Csaba – SIKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.):
1988. *Nyelv, cselekvés, kommunikáció*. Tankönyvkiadó.
- PLETT, Heinrich:
1975. *Textwissenschaft und Textanalyse. Semiotik, Linguistik, Rhetorik*. Heidelberg.
- RÁCZ Endre – SZATHMÁRI István (szerk.):
1983. *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből*. Tankönyvkiadó.
- RADICS Katalin – LÁSZLÓ János (szerk.):
1980. *Dialógus és interakció*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- RIESER, Hannes:
1978. On the Development of Text Grammar. In: W. U. DRESSLER (ed.): *Current Trends in Textlinguistics*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 6–20.
- ROMAINE, Suzanne (ed.):
1982a. *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*. Edward Arnold, London.
1982b. *Socio-historical Linguistics: Its Status and Methodology*. Cambridge University Press.
- SANDIG, Barbara:
1972. Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. In: E. GÜHLICH – W. RAIBLE (Hg.): *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*. Athenäum, Frankfurt, 113–124.
1978. *Stilistik. Sprachpragmatische Grundlegung der Stilbeschreibung*. Walter de Gruyter, Berlin.
1986. *Stilistik der deutschen Sprache*. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- SCHEGLOFF, Emanuel A.:
1984/1988. A beszélgetés néhány kérdéséről és kétértelműségéről. In: PLÉH Cs. – SIKLAKI I. – TERESTYÉNI T. (szerk.): *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Tankönyvkiadó. II. 60–85.

- SCHÜTZ, Alfred:
1960. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*. Springer Verlag. Wien, Zweite Auflage.
- SCHWARZ, Monika:
1992. *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Francke, Tübingen.
- SEARLE, John. R.:
1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy Language*. Cambridge.
- SPILLNER, Bernd:
1974. *Linguistik und Literaturwissenschaft. Stilforschung, Rhetorik, Textlinguistik*. Stuttgart.
- STROHNER, Hans:
1990. Textverstehen. Kognitive und kommunikative Grundlagen der Sprachverarbeitung. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- STUTTERHEIM, Christiane von:
1997. *Einige Prinzipien des Textaufbaus. Empirische Untersuchungen zur Produktion mündlicher Texte*. Niemeyer, Tübingen.
- SZABÓ Zoltán:
1977. *A mai stilsztika nyelvelméleti alapjai*. Kolozsvár.
1988. *Szövegnyelvészeti és stilsztika*. Tankönyvkiadó.
- SZABÓ Zoltán (szerk.):
1982. *A szövegvizsgálat új útjai*. Kriterion. Bukarest.
- SZABÓ G. Zoltán – SZÖRÉNYI László:
1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó.
- SZATHMÁRI István (szerk.):
1996. *Hol tart ma a stilsztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó.
- SZATHMÁRI István – VÁRKONYI Imre (szerk.):
1979. *A szövegtan a kutatásban és az oktatásban*. Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- SEGEDY-MASZÁK Mihály:
1972. Az átlényegített dal. In: NÉMETH G. Béla (szerk.): *Az el nem ért bizonyosság*. Akadémiai Kiadó, 291–358.
1980. *Világkép és stílus*. Magvető.
1988. „Bevezetés a szépirodalomba”. In: BALASSA Péter (szerk.): *Diptychon*. JAK füzetek 41. 108–126.
1992. Az irodalmi mű alaktani hatáselmélete. In: SZILI József (szerk.): *A strukturalizmus után. Érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalomelméletben*. Akadémiai Kiadó, 113–160.
1995. „Minta a szövegen”. *A műértelmezés esélyei*. Balassi.
- TANNEN, Deborah:
1984. *Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends*. Ablex. Norwood, NJ.
- TELEGDI Zsigmond – SZÉPE György (szerk.):
1976. A szöveg megközelítései. *ÁNYT*. XI.
- TERESTYÉNI Tamás:
1981. Konvencionális jelentés – Kommunikációs jelentés. Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
1992. Szövegelméleti tézisek. In: PETŐFI S. J. – BÉKÉSI I. (szerk.): *Szemiotikai szövegtan 4*. JGYTF Kiadó, Szeged, 7–33.
- THOMKA Beáta (szerk.):
1982. *Tanulmányok 15. Szövegelmélet*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 137–185.
- TODOROV, Tzvetan:
1967. *Littérature et signification*. Larousse, Paris.

TOLCSVAI Nagy Gábor:

1994. *A szövegek világa*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó.

TÖRÖK Gábor:

1974. *Lírai igefüggvények stilisztikája*. Akadémiai Kiadó.

VATER, Heinz:

1992. *Einführung in die Textlinguistik*. Wilhelm Fink, München.

VASS László:

1990. Terminológiai szótár (a szemiotikai szövegtan tanulmányozásához). *Szemiotikai szövegtan 1. A szövegtani kutatás néhány alapkérdése*, Szeged, 85-115.

1991. Szimbolikus kontextualizáció és intertextualitás. Nagy László: *Inkarnáció ezüstben. Szemiotikai szövegtan 2. A magyar szövegtani kutatás irodalmából (Első rész)*, JGYTF Kiadó, Szeged, 55-66.

VIGH Árpád:

1981. *Retorika és történelem*. Gondolat.

WACHA Imre:

1973. Az elhangzó beszéd szövegfonetikai eszközeinek rendszere és összefüggései. *NyK.* 77-102.

WEBER, Max:

1922. *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen.

WEINRICH, Harald:

1967. *Literatur für Leser: Essays und Aufsätze zur Literaturwissenschaft*. W. Kohlhammer, Stuttgart.

1993. *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Duden, Mannheim.

WHITE, Hayden:

1973. *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore.

THE FORMATION OF TEXTOLOGY (HISTORICAL REVIEW OF THE DISCIPLINE)

GÁBOR TOLCSVAI NAGY

The author treats some problems of the history of textological views to be published later. It is stated that textological researches started from various directions, mostly grammatical properties beyond the sentence were in the focus of attention, while pragmatical, literary and hermeneutical aspects did not play such a great role.